

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՉՈՒՆ ՀԵՐՈՍԻ ՀԱՄԱԲԱԿԱՆ ԿԵՐՊԱՐԱՆԱՓՈՒՆՈՒՄԸ

(ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ 102-ԱՄԵԱԿԻ ԱՌԻԹՈՎ)

Գիւմրիի մէջ հայ արդարահատոյց Սողոմոն Թեխլիրեանի արձանի բացումը իբրեւ խորհուրդ կը կապուի մայիս-քառասունական ամիսներուն հետ: Արդարահատուցման որոշումը կը կայանար անկախ Յայաստանի մայրաքաղաք Երեւանի մէջ:

Մայիս 28-ի խորհուրդի ընկալումը ամառին հերթին պատմաբանական ճակատագրորոշ իրադարձութիւններու վերլուծումէն ետք պէտք է ընկալել Առաջին հանրապետութեան կենսագործման երկուրկու տարուան իրագործումները լոյսին բերելով եւ այդ հանրագումարը նկատելով մեր այսօրուան հանրապետութեան հիմնաքարը:

Յեղասպանութենէն միայն չորս տարի ետք էր, որ անկախ Յայաստանի մէջ Դաշնակցութիւնը կ'որոշէր պատժել Յեղասպանութեան պատասխանատուները: Այդ պատիժը, բացի Յեղասպանութիւնը ծրագրածներուն ուղղուած ըլլալէն հիմնական նշանակութիւն ունէր ցեղասպանուած ժողովուրդին բարոյահոգեբանական վիճակի վերականգնման մէջ:

Յեղասպանութենէն միայն երեք տարի ետք Նոյն պետութեան ղեմ պատերազմի, յաղթել եւ պետականութիւն կերտել: Անմիջապէս ետք հաշուեյարդար կազմակերպել հայութիւնը բնաջնջելու ծրագիրը յղացած եւ գործադրութեան մէջ պատասխանատուութիւն ունեցած մարդոց:

Չոփի կարգավիճակը վերականգնողի, մարտնչողի, պետութեան կերտողի կերպարի փոխող ուժը՝ Դաշնակցութիւնը, համախմբելու իր գործառնող փայլուն կատարողականութեամբ կ'իրականացնէր: Ազգի էր, որ իբրեւ բանակ կը մարտնչէր, կը կատարէր թշնամիին յառաջնադասը եւ կ'առաջադիպէր իրաւունք: Ազգ-բանակի ամենէն գործակալն էր համաժողովուրդային եւութիւն ունեցող երեւոյթն էր, որ մայիսեան հերոսամարտներուն իբրեւ եզակի երեւոյթ կ'ապահովէր ազգի շարունակականութիւնը:

Ժողովրդային մարտնչումի այս օրինակը ռազմարուեստի հայկական ասանդոյթն ու մշակոյթը կը ձեւաւորէր, որ պատմութեան մէջ ունէր իր արմատները, բայց, ուժերու համեմատական եզրերով, չունէր իր յաջողութեան եւ յաղթանակի նախադէպը:

Այս շատ կարեւոր պատմական իրականացումն էր, որ հետագային կրկնուեցաւ Արցախի մէջ: Ազգ-բանակի մղած գոյակործիչ՝ Նախ իբրեւ ինքնապաշտպանութիւն եւ ապա իբրեւ ազատագրում: Մայիսեան կռիւները ազգի մնացորդաց փրկելու մղումը ունէին: Արցախեան ազատամարտի ոգին հիմնուած էր երկրորդ անգամ ցեղասպանութեան չենթարկուելու եւ հայրենիքի անվտանգութեան երաշխաւորման սահմանները վերահսկողութեան տակ առնելու իրաւաբանական վրայ:

Իրադարձութիւններու միջեւ եղող ժամանակահատուածի կարճ ըլլալը բարացուցական է: Յեղասպանուած ժողովուրդը միայն երեք տարի ետք կ'որոշէ վերստին ուղի կանգնել, պետութիւն կերտել, դիւանագիտութիւն հաստատել, աշխարհաքաղաքական որոշումներու պահերուն ներկայ ըլլալ եւ իրական կարծրակէտ նուաճել:

Այս բոլորը պատճառն էր, որ Յեղասպանութեան ոգեկոչումներու առնուազն Նոյն տարողութեամբ համապետական եւ համահայկական ընդգծումներով տօնակատարենք ՅԱՂԹԱՆԱԿԻ տօնը, պետականութեան կերտման իրադարձութիւնը, այսօրուան մեր հայրենիքի գոյաժաման մեկնակետը եւ արցախեան ազատագրման խորհուրդի ակունքներուն մէջ ամրագրուած մայիսեան անգերազանցելի խորհուրդը:

Թեխլիրեանով խորհրդանշուող ժողովուրդի արժանապատուութեան վերականգնման արարքը կը կապուի մայիսեան ամիսներուն: Չոփէն հերոսի հաւաքական կերպարանափոխումի մէջ Սարգստապետը, Թեխլիրեանը եւ Սեւրը, անցնելով Չանգեզուրէն հասնելու համար Արցախ՝ յաջողեցան կերտել նոր հայը: Յաղթանակած հայը:

28 ՄԱՅԻՍԸ՝ ՎԵՐՁԻՆ ԴԱՐՈՒ ԼԻՆԵԼԻՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԻՄՆԱՔԱՐԸ

Յայ մարդուն ամենէն դժոյզ կայաններուն մէջ իսկ կան թուականներ, պանծալի թուականներ, որոնք կը մնան ոչ միայն, յիշատակ եւ յուշ, այլ մանաւանդ՝ վճռականութեան վերանորոգման առիթ, գոյատեւելու կամքի պողպատացման մղիչ ուժ:

28 Մայիս 1918-ն այդ թուականներէն գլխաւորն է ու վեհագոյնը: Մասնոյ ապստամբութեան, հանատորի, Շապին Գարահիսարի, Մուսա Լեբան, Վանի ապստամբութեան, Յաճնոյ գոյամարտի եւ նման բոլոր հերոսապատումներուն դափնին են 28 Մայիսի ճակատամարտերն ու անկախութիւնը:

Ու այդ անկախութիւնը եղաւ հիմը ազատ ու անկախ Յայաստանի, ազատ ու անկախ Արցախի:

Անկախութեան համար մղուած ճակատամարտերը դաշնակցական Արամ Մանուկեանի եւ անմասն կտրիճներու զոհողութեան հաւաքական նուէրն են համայն հայութեան:

Սարգստապետ, Բաշ Ապարան ու Ղարաբաղիսա սուկ ճակատամարտեր չեն՝ հորատարածքի մը անկախութիւն ապահովող:

28 Մայիս 1918 թուականը հայ մարդու ստրկութեան շղթաները քանդող գոյակրիս է, ազատութեան համար անձնելի կամքի պողպատը:

Անհաւասար կռիւ, սովի ու համաճարակի ենթակայ գաղթականութիւն, ամբողջութեամբ միակ ու անպաշտպան, հայութիւնը յաղթեց ու կերտեց 28 Մայիս, որովհետեւ որոշեց ապրիլ ազատ ու անկախ:

Դարերէն եկող ու դարերուն գացող ազատատենչ ոգիի եւ ինքնուրոյն ու անկախ ապրելու հայ մարդու որոշումին ամենապայծառ ու մնայուն խորհրդանշին է 28 Մայիս 1918:

Ոչ միայն խորհրդանշին է ան:

Մայիսն զանգ է ու հրաւեր կոչակ: Մայիսն յուշարար բոլոր սերունդներուն:

Յայաստանի ու հայութեան հաւատացող եւ անոնց յաւերժութիւնը կերտող անցեալի ու ներկայի բոլոր հաւատաւորներուն:

Յայ երիտասարդութեան: Անոր, որ պարտի 28 Մայիսի խորհուրդը վառ պահել ու ունենալ յանձնառու հայու ազատ մտածողութիւնը կերտելու, անկախ հայ միտքը, ազատագրուած հայութիւնը կռանելու պատասխանատուութիւնը:

Յայ երիտասարդութեան ու բոլորի՝ մեր ու գալիք սերունդներուն ուղղող փառասիր ըլլալու եւ յիշելու ու յիշեցնելու, թէ Մայիս 28 սուկ թուականն է, սուկ ճակատամարտն է, սուկ պատմութիւնն է, Նոյնիսկ անկախութեան պարզ յայտարարութիւնն է:

Այլ, 28 Մայիսը վերջին դարու մեր լինելիութեան հիմնաքարն է:

28 Մայիսը ազատ հայու, ինքնուրոյն հայու, անկախ հայու, ստրկի հոգեբանութիւնը քանդող, ճակատաբաց ոչ ըսող հայրտ հայու արեւմտ ներկուած ճառագայթող ինքնութիւնն է:

Փառք 28 Մայիսը կերտող սերունդին: Փառք անկախ ու ազատ կամք կրակող սերունդին:

Եւ յառաջ, 28 Մայիսով նոր 28 մայիսներ կերտելու անկուն կամքին: Երիտասարդութեան կամքին: Մեր հին ու նոր ազատամարտիկներու կամքին:

Միասնաբար՝ դէպի յառաջ: Միասնաբար՝ դէպի նոր յաղթանակներ:

Մինչեւ որ Եռագոյնը ծածանի Արարատի կատարին:

Յ. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

ՄԱՅԻՍ 28-Ը ՄԵՐ ԱՆՑԵԱՆՆ Ե, ՆԵՐԿԱՆ ՈՒ ԱՊԱԳԱՆ

Մեր պատմութեան մէջ արձանագրուած են դէպքեր, իրագործումներ, թուականներ, որոնք իրենց մէջ խտացուած են ոչ միայն տուեալ փուլը, այլ նաեւ՝ ամբողջ պատմութիւնը, առաւել՝ ժողովուրդին նկարագիրն ու զգացումները, ապրումները, տենչերը, ու դէռ՝ վերածուած են անժամանցելի պատգամի, իբրեւ կտակ յարատեւօրէն փոխանցուած են սերունդէ սերունդ:

Այս իմաստով, Մայիս 28-ը թուական մըն է, որ կը խտացնէ պատմական դէպքերու ամբողջ շարք մը, մեր անցեալը կը վերածէ ճառագայթող փարոսի, որ կը լուսատու մեր ներկան, կը տարածուի դէպի ապագայ: Մէկ խօսքով, 1918 թուականի 28 Մայիսը միայն մեր անցեալին չի պատկանիր, այլ նաեւ մեր ներկան է ու ապագան:

ԱՆՑԵԱԼ Է

Մայիս 28-ը անցեալ է, որովհետեւ անոր մէջ խտացած է ամբողջ դարաշրջան մը՝ պայքարի, բռնադատութիւններու, պարտութիւններու, նախճիրներու, հայրենիքի մեծ մասին կորուստի, սակայն նաեւ՝ հերոսամարտերու եւ զարթօնքներու, որոնք բիրտեցան միտքի զարթունով ու ֆետայական շարժումով, ջրղեղնեցան բազում հերոսամարտերով, թագադրուած՝ Սարգստապետի, Բաշ Ապարանի մէջ եւ այլուր. անոնցմէ ծնունդ առաւ Յայաստանի անկախ հանրապետութիւնը, որ վերջապէս մը դրաւ անկախ պետականութենէն գուրկ՝ ստրկութեան մեր դարաշրջանին, շօշափելի կաղապար ընծայեց «անձեւ

քանս»-ին: Խորհրդային տիրապետութեան տարիները բոլորովին չընկերակցուեցան, թէ մեծ տուրք գանձեցին ազգային մեր զգացումներու եւ հայկական ասանդներու գանձանակէն՝ անթեղուած պահելով քիչ մըն ալ... ստրկամտութիւն:

Մայիս 28-ի Յայաստանը կերտուեցաւ հսկայական գոհաբերութեան շնորհիւ՝ մեր նորագոյն պատմութեան ամենէն մութ տարիներուն ջոկն ի վեր: Անկախ փաստացի ոտնակոխումն էր ցեղասպանին ծրագիրներուն եւ հայասպանութեան ոճիւրի, մեկնակետը՝ հայկական բռնագրաւեալ հողերու հայացման, կայկական անկախ պետականութեան վերականգնումին ու հայկական բոլոր տարածքներու վերստիացման տեսլականին: Նախընթաց տասնամեակներուն շատ-շատեր ազատութեան ու անկախութեան երազով փակած էին իրենց աչքերը, անսակարկ նահատակուած էին, եւ ահա, նախճիրներ եւ հերոսամարտեր վերապրողները իրենց աչքով տեսան ու ամբողջ էութեամբ շօշափեցին դարաւոր երազին իրականացուել:

Ս. ՍԱՅՐԵՆԵՏԵԱՆ

Շար. ք՝ էջ 11

ՎԿԱՆ ՄԱՅԻՍԻ 28-Ը

Անկախութեան պետք է համարել փաստը, որ 1918 թուականի մայիսի 30-ին Յայաստանի անկախութեան յայտարարութեան ընդունումը Նախ եւ անց ուղղակի արդիւնքն է մայիսեան հերոսամարտերի: Այսինքն երբ չլինէին այդ յաղթանակները, Թիֆլիսի Յայոց ազգային կենտրոնական խորհրդի որեւէ յայտարարութիւն անելին

չէր արժենայ քան այն թուրք, որի վրայ տուեալ յայտարարութիւնը գրուել էր: Միւս կողմից, քստ արժանաւորն չգնահատել գերագոյն ճիշդ ձեւով թուրք յաղթանակները, կը նշանակի հաւատալ, թէ թուրքերը շահագրգիռ էին մայիսի 28-ին հայկական պատուիրակութեան մեկնումով Պաթումի՝ ոչ թէ պատերազմական պայմաններում իրենց կամքը պարտադրելու համար, այլ անկեղծօրէն ձգտում էին հայոց պետականութեան վերականգնմանը: Իրականում Յեղասպանութեան ոճրագործի նպատակն էր անկախութեան ճանապարհով հայութեան բեկորներին լիարժեքորէն կտրել հնարաւոր դաշնակցութիւնը, վերջնականօրէն յօշոտելու համար: Ինչն'ու պէտք է թուրքերը շահագրգիռ լինէին Յայաստանի արեւելեան մասցեալ հատուածը բաժան-բաժան անելով եւ հայութեան վերջնական կործանմամբ: Նախ նրանց համար անելի քան անկախ էր, որ չնայած աշխարհագրական սահմանները բաժանել էին հայ ժողովուրդին, սակայն վերջինս միշտ ապրել էր մէկ ժողովուրդ՝ մէկ պայքար ճշմարտութեամբ:

ԱՐՏԱՇԵՍ ՇԱՅԱՇԵԱՆ
Շար. ք՝ էջ 12

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՆԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՍՐԲԱԳՐՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Այս տարի նշանակալի յոբելեան մըն է Յայ դատի պայքարին իմաստով. 100-ամեակը կը նշուի մեր ազգային պահանջատիրութեան վաւերականութիւնը ապացուցող հիմնական փաստաթուղթերուն՝ Սեւրի դաշնագրի եւ Ուիլսոնեան իրաւարար վճիռի: Այդ փաստաթուղթերուն մէջ Յայաստանի Ա. Հանրապետութեան հիմնադրութենէն եւ Համաշխարհային Ա. պատերազմին դաշնակցի պետութիւններու յաղթանակէն ետք կը նշուի, թէ ինչ են հայկական նորատեղծ պետութեան հողային նուազագոյն պահանջները՝ պարտուած Օսմանեան կայսրութենէն: Փաս-

տօրէն, 1918-ի մայիսեան գիտութեան փառահեղ յաղթանակներէն ետք, զոյգ փաստաթուղթերը դիւանագիտական եւ քաղաքական հսկայական յաղթանակներ էին հայոց նորագոյն պետականութեան պատմութեան մէջ: Եւ ինչպէս Յայաստանի Ա. Հանրապետութենէն մենք ժառանգած ենք բազմաթիւ յիշատակելի նուաճումներ, այս զոյգ փաստաթուղթերն ալ այդ նուաճումներէն են, թէն Յայաստանի Հանրապետութեան շուրջ այն ժամանակ ձեւաւորուած աշխարհաքաղաքական աննպաստ պայմաններուն բերմամբ կարելի չէրաւ գանձել գործարդել, այլ փոխարինուեցան 1921-ի Մոսկուայի եւ Կարսի դաշնագրի ստորագրումը:

Թէ ի՞նչ տուաւ Սեւրի դաշնագիրը մեզի՝ հայերու, այս մասին բաւական բան գրուած է ու խօսուած հայ քաղաքական միտքի շրջագծին մէջ:

ՅԱԿՈՒ ՈՒՌԱՅԵՏԻ
Շար. ք՝ էջ 10

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆԿԱԿՈՒՆԵՐԻ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ԳԵՂԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ ԱՅՍ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՀՈՎԱՆԱԲՈՒՐԵՆ՝ ՏԵՐ ԵՒ ՏԻԿԻՆ ՏՈՔԹ. ՎԱՐԳԵՍ ԵՒ ՆԱԹԱԼԻ ԱՐԶՈՒՄԱՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ Ա. ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԱՐՑԱԽԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ-ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ

Հայ ժողովրդի բազմադարեայ պատմության ողջ ընթացքում, անկախ դարաշրջանների տարաբնույթ ռազմաքաղաքական իրարադրությունների հիլովոյթից, մեր ժողովրդի գիտակցության մեջ Արցախի աշխարհը մշտապես ընկալուել է ընդունուել և որպես հայոց պատմական բնորոշի բաղկացուցիչ և անբաժանելի մաս: Բնականաբար, այս հաստատուն, անբեկ գիտակցութամբ է հայ ժողովուրդը թեանկոխել իր պատմության անհամեմատ ողբերգական ու հերոսական ժամանակաշրջաններից մեկը՝ 20-րդ դարը:

Անցած հարիւրամեակի առաջին երկու տասնամեակները, ինչպես յայտնի է, յատկանշուում են հայկական բարձրաճանգնալուում տրոթափ առած ազգային-ազատագրական պայքարով՝ ուղղուած մի կողմից՝ թուրքական հայաջինջ քաղաքականութան, միւս կողմից ռուսական ցարիզմի հետզհետե սասուկացած հակահայ բռնաճնջուումների դեմ, Արեւմտեան Հայաստանում և Օսմանեան Թուրքիայի այլ տարածքներում շարունակաբար պետականորեն իրագործուած Հայոց ցեղասպանութամբ, հայ ֆիտայական ջոկատների ինքնապաշտպանական մարտերով, Առաջին աշխարհամարտով և Արա Կովկասեան ճակատի ռուսական զորքերի կազմում հայկական կամաւորական զորամիաւորումների մղած հերոսական մարտերով, բազմահազար հայ զաղաքականութեան հոսքով, համաճարակներով ու համատարած սուժահարութամբ, Ռուսաստանի կայսրութեան անկմամբ և Արա փլատակների վրայ հայրենի բնաշխարհում Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան իռչակմամբ ու գոյատեման մաքառումներով, թուրք-հայկական, վրաց-հայկական, ազրպեյճանահայկական և ռուս-հայկական պատերազմներով, բազմադարեայ բացակայութեանից յետոյ վերընձիւղուած հայոց պետականութեան անկմամբ, պոլշեմիկեան պարտադրանքով Հայաստանի խորհրդայնացմամբ կամ, աւելի ճիշդ, ռուս կայսերական տիրապետութեան վերահաստատմամբ: Կարելի է սատել՝ մարդկութեան ողջ պատմութեան ընթացքում երեւի թէ աշխարհի մէկ այլ ազգային հաւաքակաւութիւն նման կարճ ժամանակամիջոցում չի ապրել ողբերգականութեան ու հերոսականութեան այն առեւելի, ըստ Եուբեան՝ հակադրամիասնական չափաքանակը, որպիսին բաժին է հասել և հոսել և որին տոկացել է հայ ժողովուրդն այդ դաժան տասնամեակներին՝ աներկբայ պահպանելով հանդերձ իր ազգային ինքնութիւնը, պահ անգամ չկորցնելով դարեր ի վեր իրեն ուղեկցած պայծառ ապագայի՝ ազատ, անկախ ու միացեալ հայկական պետականութեան վերակերտման, ինքնիշխան ապրելու և արարելու յոյս ու հաւատը:

Իրադարձութիւնների այդ դարադարձի խառնարանում մշտապես մայր ժողովրդի հետ էր ազատատեւջ արցախահայութիւնը, պատմական Հայաստանի 10-րդ նահանգի՝ Արցախ աշխարհի ողջ հայ բնակչութիւնը, որի խիզախ զաւակներն ամէտուրեք էին՝ թուրքական ոստիկ դեմ անձուարաց մարտնչելով Արեւմտեան Հայաստանի ֆիտայական խմբերում, ցարական զորքերի մաս դարձած հայկական կամաւորական զորաշոկատների կազմում ազատագրական ու պաշտպանական մարտեր մղելով Կովկասեան ճակատում, թուրքական զորքերի դեմ աներեք պատնէշուելով Ասորդարապատի, Բաշկապարանի և Ղարաբաղի իտրապետութեան կազմում, պաշտպանելով հայրենի լեռնաշխարհը թուրք-թաթար-քրտական հրոսակների աւերիչ արշաւանքներից, գործուն մասնակցութիւն ունենալով ազգային ինքնիշխանութեան վերականգնմանն ու վերակերտմանը Հայաստանում և Արցախում՝ հայրենի լեռնաշխարհի ճակատագիրը միահիւսելով իր անկախ պետականութիւնը իռչակած Մայր հայրենիքի՝ Հայաստանի Ա. Հանրապետութեանը:

Հայոց պատմական հայրենիքի ազատագրման ու պաշտպանութեան, հայկական պետականութեան վերականգնման առաջնազնջում էր նաեւ արցախեան ծագումով ազգային հերոսների մի ամբողջ ծաղկաբոյլ, ազգային-ազատագրական շարժման ականաւոր գործիչներ Եփրեմ Դաւթեան (Եփրեմ հաս), Սիկողայոս Տէր Յովհաննիսեան (Սիկոյ Դուման), Վանի նահանգապետ, Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան հիմնադիր-կառավարիչ Արամ Մանուկեան (ՀՅԴ անդամներ), Ասորդարապատի պաշտպանութեան կազմակերպիչ և ճակատամարտի զինաւոր հրամանատար զորավար Մովսէս Սիլիկեան (ազգութեամբ՝ ուղիւն, ողջ Եւբեանբ՝ հայ), այդ ճակատամարտում Ասորդարապատի ուղղութեան ընդհանուր հրամանատար, զնդապետ Դանիէլ Բեկ Փիրուսեան, 5-րդ հրաձգային զնդի (Ղարաբաղի մահապարտների զունդ) հրամանատար Դոդոս Բեկ Փիրուսեան, Ղարաբաղի ճակատամարտի հերոս, հրետանու հրամանատար կապիտան Տէր Մովսիսեան, Ասորդարապատի ճակատամարտում 1-ին հեծելազնդի սպայ Յովհաննես Բաղդասեան (հետագայում՝ հորհրդային Միութեան մարշալ) և շատ և շատ այլ նուիրեալներ:

Ցատկանշական է հետեւեալ պատմական իրողութիւնը: Ինչպէս որ անցած դարավերջին էր, երբ Հայաստանի Գ. Հանրապետութեան իռչակումից (23 օգոստոսի, 1990թ.) յետոյ իռչակուեց նաեւ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութիւնը (2 սեպտեմբերի, 1991թ.), յոյնպէս և Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան

(28 մայիսի, 1918թ.) գրեթէ հասակակիցն է Լեռնային Ղարաբաղի Ա. Հանրապետութիւնը (22 յուլիսի, 1918թ.), որ յամառ մաքառումներ զնով գոյատեւեց երկու տարի (Հայաստանի Ա. Հանրապետութիւնը՝ երկուսուկէս տարի):

Ինչպէս յայտնի է, որպէս անկախ վարչաքաղաքական միաւոր՝ Լեռնային Ղարաբաղը իռչակուել է արցախահայութեան 1-ին համագումարում (22-26 յուլիսի, 1918թ.), որը գումարուել էր Շուշիի թեմական դպրոցի դահլիճում: Ի դէպ, ընդհանուր առմամբ, 1918-1920թթ.՝ երկու տարում հրաւիրուել 10 համագումար, ընդ որում՝ բացառապես արտահերթ կարգով, ինչը պայմանաւորուած էր իրավիճակի պարբերական սրացումներով:

Առաջին համագումարն ընտրել է Ազգային խորհուրդը և ժողովուրդական կառավարութիւն, իսկ վերջինս յուլիսի 24-ին ընդունել է իռչակագիր, որում՝ ներկայացուած էին նորաստեղծ պետական իշխանութեան խնդիրները: Դարասկզբի հայոց երկրորդ՝ արցախեան պետութիւնը նոյնպէս օտուած էր պետականութեան բոլոր խորհրդանիշերով՝ Ազգային խորհուրդ, կառավարութիւն, բանակ, արդարադատութիւն, առողջապահութիւն, կառավարման այլ գերատեսչութիւններ: Համագումարն Արցախ-Ղարաբաղը իռչակուել է որպէս Արարատեան Հանրապետութեան՝ Հայաստանի Հանրապետութեան անբաժան մաս: «Ղարաբաղը Արարատեան Հանրապետութեան մասն է կազմում, թեւ տիրող պայմանների շնորհիւ կարուած է Արաւից, սակայն պիտի բանալ կամ հաստատուել ու կցուել Արաւից»,- նշուում է որոշման մեջ: Նաեւ յայտարարուում է, որ Ղարաբաղի ժողովուրդական կառավարութիւնը, «պիտի ունենայ երկիրը կառավարելու բոլոր իրաւունքները, մինչեւ կցուումը Հայաստանի Հանրապետութեանը»: Նորակազմ կառավարութեան ութ բաժիններից Դաշնակցութիւնն ուներ 4, մենչեւիկները՝ 2, եւեռները՝ 1 և անկուսակցականները՝ 1 տեղ: Ղարաբաղի ժողովրդական կառավարութեան առաջին

նախագահ է ընտրուել նշանաւոր ազգային, հասարակական և պետական գործիչ, ՀՅԴ անդամ Եղիշէ Իշխանեանը, ով պատասխանատու պաշտոններ է վարել նաեւ Հայաստանի Ա. Հանրապետութիւնում:

Ինչպէս նշում է պատմաբան Հրանդ Աբրահամեանը. «Այդ ժամանակաշրջանում Արցախ-Ղարաբաղը գտնուում էր չափազանց ծանր պայմաններում. 3500 տաճկահայ զաղաքականներ Արցախի ճանապարհին Չարիսուրի մօտ օղակուել էին թուրք աւազակների կողմից, 5000 զաղաքականներ Շուշի էին զաղթել Արցախի Ղարաղշաղի (Բերդաձորի) ենթաշրջանից: Պետք էր հոգալ Արաւից մասին, միաժամանակ պայքարել թուրք աւազակախմբերի դեմ, վերականգնել կապերը Պաքուի, Գորիսի և Չանձակի հետ, նպաստել արդիւնաբերական ձեռնարկութիւնների վերականգնմանը, կարգաւորել գիւղական, լուսաւորչական և ճանապարհաշինական աշխատանքները: Մի խօսքով՝ ճնշածամի մեջ գտնուող երկրամասն այդ վիճից դուրս բերելու համար պետք էր ձեռնարկել համարձակ քայլեր: Կառավարութեան նախագահ Եղիշէ Իշխանեանն անում էր անհնարինը»:

Օգոստոսին և սեպտեմբերի սկզբին կազմակերպուել էին շրջանային ինքնապաշտպանական ուժեր, որոնք զինամթերքի խիստ կարիք ունէին: Մտաւոր հաշուումներով՝ Արցախն այդ ժամանակ կարող էր մարտի դուրս բերել 20 հազար զինուոր, սակայն եղած փամփուշտը հագու կարող էր հերքել մէկ-երկու օր: Ուրեմն՝ կառավարութիւնը պետք է հոգար նաեւ այդ հարցի մասին, որն անչափ կարեւոր էր:

Անգլիական հրամանատարութիւնը վարելով, խորամանկ քաղաքականութիւն, շուտով Ղարաբաղում ստեղծում է նահանգապետութիւն, և նահանգապետ է նշանակում ազգութեամբ քիւրտ, մասնագիտութեամբ՝ բժիշկ, մուսաւաթ, հայատեաց, ազգայնամուլ հոսրով բէկ Սուլթանովը: 1919 թ. փետրուարի սկզբին նա զօրքով և 7 միլիոն ազրպեյճանական մասնաթով մտնում է Շուշի: Սուլթանովը յստակ խնդիր ուներ՝ կաշառել արցախահայրենի և ստորագրել տալ մի խայտառակ յայտարարութիւն, թէ, իբր, Արաւից Ազրպեյճանի մուսաւաթական կառավարութեան ընդունում են 1918 թ. մայիսի 27-ից: «Սակայն թէ՛ Սուլթանովը և թէ՛ մուսաւաթ պարագլուխները չարաչար սխալեցին. Արցախում և ոչ մի հայ չտուրազրեց քաղաքական այդ անբարոյ յայտարարութիւնը», - արձանագրում է Հրանդ Աբրահամեանը:

Արցախի հայութեան ներկայացուցիչների յաջորդ համագումարները նոյնպէս, չնայած Պաքուի և անգլիական հրամանատարութեան լիազօր ներկայացուցիչների (զօրավար Գ. Թոմսոն, այնուհետեւ նրան փոխարինած գնդապետ Գ. Շատելուորտ) պահանջներին ու սպառնալիքներին, կարելի է սատել, հիմնականում անորոշուել են մուում Ազրպեյճանի գերիշխանութիւնը ճանաչելու հարցում՝ վերահաստատելով Հայաստանի Հանրապետութեան միանալու որոշումը: Ահա ես մէկ պատասխան, որ 4-րդ համագումարում (10-20 փետրուարի, 1919թ.) ընտրուած Ղարաբաղի հայոց Ազգային խորհուրդը տուել է անգլիական հրամանատարութեանը. «Ղարաբաղի հայութեան գերագոյն լիազօր ներկայացուցիչներն իրենց չորրորդ համագումարում միաձայնութեամբ վճռել են չնանաչել Ազրպեյճանի իշխանութիւնը, որ Ղարաբաղը իր հազարամեայ պատմական յուշարձաններով և 85 տոկոսից աւելի հայ ազգաբնակչութեամբ հանդիսանում է Հայաստանի անբաժան մասը, որպէս նրա բնագաւառներից մեկը»:

Այս առումով կտրական էր նաեւ 5-րդ համագումարից (23-29 ապրիլի, 1919թ.) յետոյ Արցախի հայութեան անուկից իրապարակուած յայտարարութիւնը, որտեղ ստուած է. «Ղարաբաղը ի սկզբանէ եղել է Հայաստանի անբաժան մասը, որպէս նրա զաւառներից մեկը, որպէս այդպիսին, պիտի կցուի Հայաստանին: Մերժել և ոչ մի կերպ չնանաչել Ազրպեյճանի իշխանութեանը»: Համագումարի ընթացքում՝ ապրիլի 24-ին, հանդիպում ունենալով Ազգային խորհրդի նախագահի պաշտօնակատար Եղիշէ Իշխանեանի հետ, Շատելուորտը փորձում է նրան մեղադրել անգլիական հրամանատարութեան պահանջն արցախիցիների կողմից մերժուելու կապակցութեամբ: Ե. Իշխանեանը նրան պատասխանում է, թէ համագումարը կատարել է արցախահայութեան կամքը, ապա աւելացնում, որ «արցախիցիները ստեղծելու ատում են ազրպեյճանական-թուրքական դահիճներին, որոնք հազարաւոր հայերի արին և թափել Պաքուում, Ղարաբաղում, Չանգեզուրում և այլ վայրերում»: Համագումարը, լսելով անգլիական հրամանատարի պահանջը, դարձեալ «միանգամայն անհնարին է գտնում փոխելու իր ժխտական որոշումը, որը թելադրուած է Ղարաբաղի ամբողջ հայութեան անկողորդ կամքով...», բանի որ Ազրպեյճանը միշտ աջակից է գործակից է եղել Տաճկաստանի կողմից ընդհանրապես հայերի և, մասնաւորապէս, Ղարաբաղի հայութեան դեմ ուղղուած զաւանդութիւններին, որպիսին մուում է այժմ...»: Չաւեշտալի է հնչում, բայց փաստ է. հետագայում Ազրպեյճանի մի շարք հեղինակներ, խելաթիւրելով պատմական ճշմարտութիւնը, գրել են, թէ, իբր, «Հայ գիւղացիական ինքնգերորդ համագումարում որոշուել է ճանաչել հորհրդային Ազրպեյճանը և միանալ նրան»: Իսկ թէ 1919թ. ի՞նչ հորհրդային Ազրպեյճանի մասին կարող էր խօսք լիւնել, թողնենք նրանց երեւակայութեանը:

Արցախահայութեան յաջորդ վեցերորդ համագումարը (28-30 յուլիսի, 1919թ.), որ տեղի է

ունեցել Վարանդայի Շօշ գիւղում և որին ներկայ էին տարբեր վայրերից ժամանած 500 հոգի, փաստօրէն, մնացել է անաւարտ: Իրավիճակն Արցախում շատ աւելի բարդ ու ողբերգական երանգներ էր ստացել: Ըստ Եւբեան՝ երկրամազ կանգնել էր կործանման եզրին: Այն փրկելու համար քաղաքական և հասարակական ուժերն օգտագործում էին բոլոր հնարաւորութիւնները, նոյնիսկ Պաքուում բանակցութիւններ էին վարում Ազրպեյճանի ղեկավարութեան հետ՝ համաձայնութեան եզրեր որոնելու համար: Այդ վճռորոշ հարցին պատասխան կարող էր տալ միայն արցախահայութեան եօթներորդ համագումարը, որը տեղի է ունեցել 1919 թ. օգոստոսի 13-22-ը Շօշ գիւղում, չնայած Սուլթանովը նախօրօք պահանջել էր համագումարը հրաւիրել Շուշի քաղաքում և իր ներկայութեամբ լուծել Ղարաբաղի Ազրպեյճանի եկեղեկայութեան տակ դնելու հարցը: Սակայն Ազգային խորհուրդը մերժել է նրա պահանջը և որոշել Սուլթանովի ճնշումից հեռու գտնուելու համար համագումարը հրաւիրել գաւառում: Դրան մասնակցելու համար շրջաններից եկել էր 98 պատգամաւոր: Ազգային խորհրդի 7 անդամի տրուում է վճռական ձայնի իրաւունք: Այդ Համագումարի քարտուղար Արամ Կիսիբեկեանի բնորոշմամբ, այն եղել է «զուտ անկուսակցական-համաժողովրդական համագումար», որի «աշխատանքների ընթացքում ոչ մի տարածայնութիւն կամ կուսակցական վեց գոյութիւն չուներ»: Մինչդեռ ահա համագումարին անդրադարձած թուրք հեղինակները պնդում են, թէ այդ համագումարը համաձայն է, որ Ղարաբաղը լինի Ազրպեյճանի կազմում:

ՄԻՋՅՈՒՆ ՀԱՅՏԵՆՆ Զաղաքական վերլուծաբան

Շար.Պ՝ էջ 10

Հայաստանի անկախութեան 102-րդ տարեդարձին առիթով ԳՈՇԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԱՂԹԱՆՔ ԵՒ ԵՌԱԳՈՅՆԻ ՕՐԶՆՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Մայիս 31, 2020-ին, Լիբանանի Հայոց Թեմի եկեղեցիներն և Ներսիսյան Գոհաբանական մաղթանք եւ Եռագոյն դրօշակի օրհնութիւն:

ԴԻՒՆ ԱԶԳ. ԱՌԱՋՆՈՐԱՐԱՆԻ

Facebook, Instagram, Twitter icons and armprelacylb

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ 102-ՄՄԵԱԿԸ «ՎԱՆԱՅ ԶԱՅՆ»-ԷՆ

«Վանայ Զայն» Հինգաբաթի, 28 Մայիսին, իր յայտագիրները կը յատկացնէ Հայաստանի անկախութեան 102-ամեակի պատմական տօնին, այս առիթով ներկայացնելով յատուկ հաղորդումներ՝ 1918-ի Հանրապետութեան խորհրդարանին, անկախութեան կերտիչ սերունդին և Առաջին Հանրապետութեան 2.5 տարուան իրագործումներուն մասին:

Իր հաղորդումներուն շարքին, «Վանայ Զայն» 28 Մայիսի կէսօրուան ժամը 12-ին կը ներկայացնէ նահատակ Վարդգէս Տէր Կարապետեանի պատգամը, արտասանուած՝ անկախութեան 61-ամեակի հանդիսութեան, 28 Մայիս 1979-ին, Պորժ Հանուտի «Գերմանիկ» սրահին մէջ կազմակերպուած ժողովրդային հանդիսութեան:

«Վանայ Զայն» 102-ամեակի իր յայտագիրները կ'եզրափակէ երեկոյեան ժամը 8-ին, «ԳՈՒՄՈՒ» համոյթի 28 Մայիս 2011-ի երեսնի տօնական համերգին սփռումով:

ԱՅՍ ԷՋԸ ԿԸ ՀՈՎԱՆԱԻՈՐԷ՝ ԿԵՍԱՐԻՈՅ ԲԱՐԵՍԻՐԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԱՅԻՍԵԱՆ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ ԱՆՆՈՒՆ ՀԵՐՈՍՆԵՐԸ

Ժողովուրդներու պատմութեան մէջ յաճախ հանդիպած ենք մեծ ու փոքր պատերազմներու, անոնց ընդմէջէն տարուած յաղթանակներու եւ բնականաբար այդ յաղթանակները առաջնորդող յանդուգն կեցուածքներ ու որոշումներ ունեցող ղեկավարներու:

Նոյն այդ պատերազմներուն բնականաբար մասնակցած են հարիւրաւոր եւ հազարաւոր այլ հերոսներ, որոնք մարտի դաշտին վրայ իրենց անձնագործութեամբ միա ու ոսկոր տուած են այդ պատերազմներուն ընթացքին տարուած յաղթանակ-

տոնք նաեւ ճանչնանք: Եւ շատ կարեւոր է ցոյց տալ, որ միայն անուանի կամ յայտնի սպաներն ու զինուորները չէին մասնակցած այդ հերոսամարտերուն, այլեւ՝ ամբողջ ժողովուրդը իր տարբեր խաւերով, նոյնիսկ օտարազգիներ: Արդարեւ, անընչայտ իրողութիւն է, որ կան այլ անուններ եւ: Ինչպէս օրինակ՝ Գրիգոր Յակոբեան, Լեւոն Նիկողեան, Գուրգէն Տէր Մովսէսեան (Մոստով), Խորեն Իգիթխանեան, Կարապետ Սարգսեան, Վահան Պալեան, Երանկ Տէր Սիմոնեան, Իսահակ Տէրտերեան, Վաղինակ Միքայելեան, Արսէն

Ներուն: Անոնք անանուն հերոսներ են՝ ծանրակշիռ պայմաններու ընթացքին ծնունդ առած: Թէեւ պատմութեան ընթացքին անոնց անունը առանձնաբար չեն նշուիր, սակայն պատմութեան էջերուն մէջ հաւաքական կոչում կ'ունենան՝ իբրեւ անանուն կամ անյայտ հերոսներ, կամ այլ շատ ներ շրջանակներու մէջ կը յիշուի քանի մը անուն:

Վերոնշեալ լոյսին տակ անհրաժեշտ կը զգանք լուսարձակի տակ անել Յայաստանի Հանրապետութեան ստեղծումին, անկախութեան եւ լիակատարութեան համար նահատակուած հազարաւոր անանուն հայորդիները, որոնք կեանքին նուիրաբերուով մայիս 1918-ին տեղի ունեցած Սարդարապատի, Ղարաբաղի ստեղծման համար մայիս 28-ի պատմական եւ անմոռանալի իրադարձութեան:

Յայաստանի անկախութեան, իրական հանրապետութեան ըլլալու եւ հիմնադրման մէջ մեծ է դերը այն հազարաւոր հայ անանուն հերոսներուն, որոնք իրենց կեանքը ազատութեան, անկախութեան եւ Յայ դատի զոհասեղանին մատող տուին: Նկատի առնելով, որ հարազատ հողը սրբութիւն է, հետեւեալք անոնք այդ սրբութեան համար իրենց կեանքը նուիրաբերեցին: Անոնք անունները, որքան ալ անծանօթ ըլլան մեզի, մէկ բան յստակ կը մնայ սակայն, որ անոնք իրենց հերոսական արարքներով անմոռանալի կը մնան մարդոց եւ հաւաքականութեան միտքերուն մէջ, որովհետեւ յստակ դրոշմ կը դնեն ժամանակաշրջանի մը վրայ եւ կամուրջ կը հանդիսանան անցեալին ու ապագային միջեւ:

Բոլորիս ծանօթ Սարդարապատի, Ղարաբաղի ստեղծման համար մայիս 28-ի անկախութեան հռչակումը վերջակետ մը դրաւ այն ճամբուն, որ Թուրքիոյ տարիներու երազն էր՝ Թուրանի ստեղծումը:

Այդ հողը՝ Յայաստանը հիմա ազատ է, բայց չմոռնանք, որ այդ ազատութիւնը կերտուեցաւ հազարաւոր ազատասեր ոգիի եւ կամքի տէր մարդոց մարտնչումին եւ արեւել գնով: Իսկ արիւնը զին չունի: Արիւնը, եթէ սիրտն քամուած եւ ներծնծած է հողին մէջ, ամուր, ամուր յիշողութիւն ունի:

Այսպէս, 28 մայիս 1918-ին ծնած մայիսեան յաղթանակի հերոսներն ու գործիչները կ'անմահանան մեր պատմութեան մէջ: Այդ զոհաբերուածներուն կերտած ճամբան անքակտելի է հայոց պատմութենէն, քանի որ անոնց գործունեութիւնը հայ ժողովուրդին համար համազօր է հրաշքի եւ կ'արտացոլայ արմատաւորման կարեւորագոյն շրջանին մէջ:

Անանուն կամ անյայտ հերոսները այն անձերն են, որոնք մասին չենք յսած անանուն կամ մեզի անելի ծանօթ անձնաւորութիւններու կողքին, կամ նոյնիսկ անոնց՝ առանձին-առանձին կատարած սիրագործութիւններուն մասին: Անանուն կամ անյայտ հերոսը մեզի կը ներկայանայ հաւաքական յաղթանակի կամ այս պարագային հրաշքի համազօր եղող Յայաստանի անկախութեան՝ յարութեան ընդմէջէն, իբրեւ մէկ բռունցք:

Անկախ բնականաբար ահագանգ է, որ իրերայաջորդ սերունդներու համար անծանօթ մնացած են բազմաթիւ այլ հերոսներ՝ սպաներ, ենթասպաներ, զինուորներ եւ կամաւորներ: Եւ շատ կարեւոր է, որ զա-

Սարգսեան, Անուշաւան Յովեան, ու տակաւին՝ Արտաշէս Շահնազարեան, Հայկ Յովհաննիսեան, Օսիկ Փրորոմեան, Տաճատ Յովակիմեան, Աբրահամ Կարապետեան, Վահագն ժամարեան, Գառնիկ Յովսէփեան, Յովսէփ Տէր Յովսէփեան, Հայկ Այվազեան, Գրիգոր Մարգարեան, Ալեքսանտր Վեքիլեան, Միքայել Արեշեան, Աբրահամ Ղուկասեան, Վահագն ժամարեան եւ դեռ շարքը կ'երկարի:

Օրհասական պահերուն ծնած հերոսները անկասկած կ'ապրին մեր սրտերուն եւ յիշողութեան մէջ: Յայաստանի Ա. Հանրապետութեան հիմնադրման ճամբուն վրայ հայ ժողովուրդի քաջարի զաւակները բազմաթիւ են. Յայաստանի Հանրապետութեան հիմնադրութեան տարեդարձին առիթով կը յիշատակենք այդ անուն հերոսները, Ֆետայական, զինուորական, քաղաքական, հոգեւորական, պետական, դիւանագիտական, հասարակական եւ այլ տարբեր բնագաւառներու մաս կազմող դիւցազուններ, որոնք ծնան Սարդարապատի, Բաշ Ապարանի, Ղարաբաղի ստեղծման համար մարտնչելով, Արագածի փշեշտուն եւ Չանգեզուրի երկնամերձ բարձունքներուն: Անանուն հերոսներ էին անոնք, մարտիկները ցեղին ազնուագոյն արժեքներուն, ամենէն համեստ հայրուկները: Անոնք իրենց գերազանցութեամբ լաւագոյն կ'արտացոլեն Յայաստանի Ա. Հանրապետութեան հիմնադրութեան ընթացքը:

Յայաստանի Հանրապետութեան հիմնադրութեան տարեդարձին առիթով, բնականաբար եւ ինքնաբերաբար, ազգովին պարտաւոր ենք յարգել յիշատակը հայ ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն, որոնք Յայոց ցեղասպանութենէն ճողոպրած՝ հաւատքով ու կամքով համախմբուեցան հայրենիքի կերտման գաղափարին շուրջ:

Պէտք է յիշել այն բոլոր անձերը, որոնք կառչած մնացին իրենց մարտական դիրքերուն: Անանուն հերոսներու մասին պատմութիւնը կը լռէ, բայց առանց անոնց մենք չէինք կրնար յաղթել մայիսեան հերոսամարտը ու չէինք ունենար Յայաստանի Հանրապետութիւնը իր այսօրուան սահմաններով:

Վերջապէս, հեռու զգացական մօտեցումներէ, անհրաժեշտ է յիշատակը վառ պահել այդ անանուն հերոսներուն, որովհետեւ անոնք դարբերու համար կերտեցին դիմագիծը հայ միասնական սերունդներուն՝ խիզախ, պատուախնդիր եւ անվեհեր՝ հիմնելու միացեալ, ազատ եւ անկախ Յայաստանը:

Մայիսեան յաղթանակներու եւ Յայաստանի Հանրապետութեան կերտողներուն՝ անյայտ հերոսներուն ոգեղեն աւանդ փոխանցուած է սերունդէ-սերունդ, հասնելով այսօրուան հայկական զոյգ հանրապետութիւններու բանակներու զինուորներուն եւ սպաներուն, անվախներ, որոնք արժանաւոր ժառանգորդներն են անոնք անվերապահօրէն:

Փառք ու պատիւ՝ ձեզի, յանուն հայրենիքի յարութեան եւ հայ ազգի ազատութեան ճանապարհին մարտնչած բիւրաւոր հայորդիներ, անկախութեան բազմիմն նուիրաբերուած անյայտ հազարաւոր մարտիկներ:

Յաւերժ փառք եւ խոնարհում բոլոր անուանի եւ անանուն հերոսներու պայծառ յիշատակին:

Փառք անոնց ձգած հերոսական կտակին:

Յաւերժ կեցցէ ազատ ու անկախ Յայաստանը:

ԱՐՕ ԳԱԹՐԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՐՈՍԻ ԿԵՐՊԱՐԸ ԽՈՐՀՈՒՐԴ Է, ԻՆՉՊԵՄ ԱՐԱՐԱՏԻ ՎԵՀՈՒԹԻՒՆԸ (28 ՄԱՅԻՍ)

«Մենք արժեքը կեցիկը հերոսի կերպարը»: Մանուէլ Եղիազարեան (Արցախի հերոս) Armnews, 8 մայիս 2020

Թէ ինչո՞ւ մայիսեան յաղթանակի ու հրաշափառ տոնին առիթով նման յոռետես նախադասութիւն մը մեքերեցինք եւ անով կառուցել ուզեցինք մեր մտորումները:

Թէ ինչո՞ւ հայոց գոյութեան կերպն ու ապագայ ճակատագիրը ճշդորոշող ու ազգային արժանապատուութիւնը խարսխող սրբազան ճակատամարտերու փայլքն ու իմաստը առաւել պայծառացնելու փոխարէն, ցաւատանք իրականութիւն մը լոյսին ուզեցինք յանձնել:

Թէ ինչո՞ւ հայոց լեռներու արքայ՝ Արարատի վեհութեան չափ ազգային հերոսի կերպարի բնութագրումը դարձեալ փափաքեցանք շեշտադրել...

Որովհետեւ, անկեղծ ըսած, հայոց պետականութեան վերականգնումն է ի վեր (1991) հայ մարդը մտատանջութիւն մը կ'ապրի, ներքին անհանգստութիւն մը կը մրճահարէ իր հոգին, երբ տարբեր առիթներու ակնատես կ'ըլլայ պատմական ու քաղաքական այնպիսի վարքագիծերու, մօտեցումներու եւ արհամարհական կեցուածքներու, որոնք ուղղակիօրէն թիրախ կը դարձնեն ազգային հերոսի կերպարը:

Գիտեմ, պիտի ըսուի, որ հայու ներաշխարհին եւ հոգեկերտածքին անյարիր մատնանշումներ են վերի ընդգծումները, անելի՛ն. դարբերու փորձութիւնը ապրած եւ իր ինքնուրոյն դիմագիծը կերտած հայ ազգը միշտ ալ իր թիկունքին ունեցած է հերոս սերունդներու հնչեղութիւնը, անոնց կամքն ու տոկոսութիւնը, զոհողութիւնը՝ իբրեւ ամուր յենարան եւ անփոփարիւնելի արժեքամակարգ:

Այլուհանդերձ, հաւաքական կեանքի դարպասէն ներս առկա է անսթեբեթ ճշմարտութիւն մը, որ կարելի չէ շրջանցել եւ, այսպէս ըսած, մոռացութեան տալ. այդ ալ՝ ազգային գիտակցական մակարդակի տեղաբայլ է, շփոթանքը, աղաւաղումը, բայց մնաւանդ՝ այլաբերումը, որուն պատճառով ազգ մը ամբողջ կրնայ հոգեխեղուիլ:

28 Մայիս 1918: Յայոց պատմութեան էջերուն արձանագրուած մեծագոյն յաղթանակն է, որով հայութիւնը վերալուստարոնք իր քաղաքակրթոր դիմագիծը, շրջեցնելով ստեղծագործի երկունքը, վերահաստատեց ազատ ու անկախ ապրելու իրաւունքը, պետականութիւն կերտելու երազանքը, թուրք զարկութիւնը ծունկի բերելու կամքը, հայ գեղջուկին ու ղեկավարին վերադարձնելու ինքնավստահութիւնը՝ ինքզինք կառավարելու եւ հպարտօրէն պաշտպանուելու:

Ու կասկած չէ վեր է նաեւ այլ ճշմարտութիւն մը, որ յաղթանակներ կերտուեցան շնորհիւ առիւծասիրտ ֆետայիներու, զինուորներու, հրաշալի հրամանատարներու եւ իր

ժողովուրդին երկունքն ու մարտական ոգին մարմնաւորող Արամ Մանուկեանի:

Փաստօրէն, 1918-ի 21-28 մայիսեան օրերը, խողխողած ազգի մը հրաշափառ վերականգնումը կը խորհրդանշեն, երբ Սարդարապատի, Բաշ Ապարանի եւ Ղարաբաղի սուրբ հողին վրայ հայութիւնը շրջադարձ մը ապրեցաւ՝ ցոյց տալով իր քաջութեան, զոհողութեան եւ հայրենապաշտութեան անկրկնելի աստիճանաչափը:

Եղեռնապատում ապրած հայութիւնը յաղթեց թուրքին եւ բարբարոսատիպ Վեհիպ փաշայի բանակներուն պարտադրեց նահանջել հայապատկան հողէն:

Հայոց պետականութիւնը, ի գին անսահման զոհողութիւններու, հաստատեց ինքզինք այլ պետութիւններու շարքին եւ աչքերը յարեց դեպի լուսաւոր ապագայ:

Ճիշդ է, որ օրուան աշխարհաքաղաքական պայմանները հայաստան չէին երբեք: Ռուս-թրքական թաքուն թեքաջայտ համաձայնութիւնները միայն աներեր կը պատճառէին հայ իրականութեան: Արեւմտեան կողմն աշխարհի պետութիւններ կանուած էին իրենց խօսք մրցակցութեամբ եւ տմարդի քաղաքական վարքագիծով: Հայութիւնը շուտով կորսնցուց պետականութիւնը՝ ծանօթ միջազգային քաղաքական պայմաններու բերումով, այդուհանդերձ, նուաճեց ազատ ու անկախ ապրելու իրաւունքը, փաստը՝ արցախեան ազատագրական պայքարի ոսկեայ էջերը:

Յայտնապէս, այդ ոսկեայ էջերու զագաթին փորագրուած է հայ հերոսի անքիծ դիմագիծը, եզակի կերպարը, որ յանուն հայրենիքի պաշտպանութեան, ազգային արժանապատուութեան ամրապնդման եւ ժողովուրդի անվտանգ ու բարօր կեանքի ապահովման, հրաշքեր գործեց եւ դարձեալ յաղթեց թուրք-ազերի զարկութեան:

ՀԱՄԱԻՎ ԳԻՆԱԼԵՆԱՆ
Շար.՝ էջ 12

28
ՄԱՅԻՍ
1918

Մեր Հայրենիք, ազատ, անկախ, Որ ապրել է դարձ դար, Իր որդիքը արդ կանչում է Ազատ, անկախ Հայաստան:

ԱՖՏԻԼ AFHIL
www.afhil.com

պատկերն է, որոշմունք են նաեւ Արարատ լեռան եւ Արարատեան դաշտավայրի պատկերները եւ Անիի Տիգրան Զոհեցի եկեղեցւոյ զարդաքանդակներէն մեկուն գծանկարը:

Թողարկուած թղթադրամները հասած են Հայաստան եւ շրջանառութեան մէջ դրուած են 1920-ի ամառը: Այդ թղթադրամներու գործածութիւնը քաղաքական յայտնի պատճառներով շատ կարճ տեւած է, բայց Առաջին հանրապետութեան թղթադրամները պատմութեան մէջ մտած են որպէս հայկական անկախ եւ ինքնիշխան պետութեան կողմէ թողարկուած առաջին դրամանիշներ՝ 14-րդ դարուն Կիլիկիոյ հայկական թագաւորութեան անկումէն ետք:

Հայկական թղթադրամ 250

Հայաստանի առաջին Հանրապետութեան պաշտօնական թղթադրամներու եւ նամակադրոշմներու-որոշմաթուղթերու հրատարակութենէն ետք Արշակ Ֆեթվաճեան Փարիզի Լուվր թանգարանին եւ Լոնտոնի արուեստի հանրաժանօք սրահներուն մէջ կազմակերպած է Անիի ջրանկարներու շարքին եւ հայկական տարազներու շարքին ցուցահանդէսները, որոնք մեծ հետաքրքրութեամբ ընկալուած են օտար արուեստասէրներու կողմէ:

Հայաստանի անկախութեան կործանումն ու խորհրդային ամբողջատիրութեան պարտադրումը պատճառ դարձած է, որ Արշակ Ֆեթվաճեան իր հերթին տարագիր դառնայ:

1920-ականներու սկիզբը կարճ ժամանակով ապրած է Փարիզ, ապա վերջնականապէս հաստատուած է Միացեալ Նահանգներ, ուր անցուցած է իր կեանքին վերջին 25 տարիները: Խորհրդայինները սեւ ցանկի վրայ դրած են մեծատաղանդ հայ նկարիչը, եւ երկար տասնամեակներ հայրենի հայրութիւնը չէ կրցած ըստ արժանւոյն ճանչնալ ու գնահատել իր արժանաւոր գաւազնը:

Արշակ Ֆեթվաճեանի Միացեալ Նահանգներ ժամանելուն պէս անոր աշխատանքները շքեղ տպագրելու համար անհրաժեշտ գումարներ հաւաքելու եւ անոր գործունէութեան քառասունամեակը տօնելու նպատակով, Նիւ Եորքի հայկական շրջանակներու նախաձեռնութեամբ, 1923-ին կը ստեղծուի յանձնախումբ մը: Սակայն քանի մը ամիսներ աշխատելէ ետք այս ձեռնարկի կազմակերպիչները կը յուսալքուին, եւ յանձնախումբը կը դադարեցնէ իր գոյութիւնը՝ հայկական քաղքենի շրջանակներու անտարբերութեան ու պաղ վերաբերմունքին պատճառով:

1923-ին Արշակ Ֆեթվաճեան Նիւ Եորքի մէջ իւղաներկով նկարած է հասարակական, քաղաքական նշանաւոր գործիչ, Միացեալ Նահանգներու Հայաստանի Հանրապետութեան առաջին ղեսպան Արմէն Գարոյի (Փաստորմաջեան Գարեգին) դիմանկարը:

Նիւ Եորքի մէջ Ֆեթվաճեան՝ նիւթական անձնուկ վիճակի մէջ կ'ապաստանի թշուառ հիւրանոց մը եւ կ'ապրի խեղճուկ սենեակի մը մէջ, ուր թիմուած կ'ըլլան նաեւ իր բոլոր նկարները: Ան՝ յուսահատ վիճակի մէջ, կը մտածէ Նոյնիսկ անձնապահանջութեան մասին: Կարճ ժամանակ մը ետք Նիւ Եորքի մէջ կը հանդիպի Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան Միացեալ Նահանգներու չորս նախկին հիւպատոսներէն մեկուն՝ զարգացած եւ գեղատեսիլ պատասխանէ՝ «Զգիտեմ»: Մասնուէ Տէր Մանուէլեանը կը հարցնէ. «Դրամ ունե՞ք»: Ֆեթվաճեանը կը պատասխանէ՝ «Ո՛չ»: Ամբողջապէս, առանց ժամանակ կորսնցնելու Մանուէլ Տէր Մանուէլեան կ'որոշէ իր հովանաւորութեան տակ անել Արշակ Ֆեթվաճեանը եւ ապաստան տալ անոր իր սեփական յարկին տակ: Ան կ'ըսէ. «Դուք պետք է գաք ինձ հետ եւ ապրէք մեզ մօտ, Պոսթըլում: Ես ընտիր կին ունեմ եւ երկու տարեկան որդի: Բացի այդ, Պոսթըլում Ամերիկայի կըսենք: Դուք պատկանում եք Պոսթըլումին»: Արշակ Ֆեթվաճեանը կը հարցնէ. «Դուք վստա՞հ էք ձեր որոշման մէջ»: Մանուէլ Տէր Մանուէլեանը կը պատասխանէ. «Այո»: Ֆեթվաճեանը կ'ըսէ. «Նա, ես կը գամ»: Այսպէս ան կը դառնայ Մանուէլեաններու ընտանիքին մէկ անդամը:

Մանուէլ եւ Արմէնուհի Տէր Մանուէլեաններուն հիւրընկալ օժանդակ մէջ ան կ'ունենայ տաքուն ընտանեկան մթնոլորտ, որմէ երկար տարիներ զրկուած էր: Շնորհիւ Մանուէլ Տէր Մանուէլեանի Արշակ Ֆեթվաճեան կը յայտնուի Պոսթըլումի մէջ որպէս ստեղծագործ արուեստագետ եւ փայլուն գծագրիչ-նկարիչ: Իր ստեղծագործութիւնները կը ցուցադրուին Քոլումբիա համալսարանի թանգարանին եւ Շիքսփոյի Բրիտանացի համալսարանին մէջ: Ամերիկացի արուեստագետներ եւ հանրաժանօք գծագրիչներ կը հմայուին Ֆեթվաճեանի ստեղծագործութիւններով եւ կը գնահատեն անոր նկարչական արուեստը:

Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան վերացման հետեւանքով այդ տարիներուն Պոսթըլում կ'ապաստանին տարագիր հայութեան վտարանդի դարձած մտաւորականներ՝ Վարդգէս Ահարոնեանը (Նշանաւոր գրող Աւետիս Ահարոնեանի որդին) եւ անոր տիկինը՝ բանաստեղծուհի Արմէնուհի Տիգրանեանը, (յայտնի երգահան Արմէն Տիգրանեանի քոյրը), յայտնի բանաստեղծուհի եւ որոշ շրջան մը «Հայրենիք» լրագրի խմբագիր եղած Յարութիւն Զաքմագճեանը (մեծահամբաւ երգահան Ալան Յովհաննէսի հայրը), անուանի գրող Համաստեղը, Նշանաւոր հայրուկ՝ զօրավար Սեպուհը (Արշակ Ներսէսեան) եւ ուրիշներ, որոնք, Տէր Մանուէլեաններու տան յաճախակի հիւրեր ըլլալով, Արշակ Ֆեթվաճեան ինքզինք առանձին չէ գագած:

Տէր Մանուէլեաններու երեք զաւակները՝ Վիգէնը, Հայկը եւ Լուսինը Ֆեթվաճեանի ներկայութեան մեծցած են եւ դրսեւորուած ազգային խմորումով: Անոնց համար Արշակ Ֆեթվաճեանը եղած է թէ՛ հորեղբայր եւ թէ՛ իւրայատուկ ուսուցիչ եւ օրինակելի անձնաւորութիւն, եւ ան իր գեղարուեստական վաստակով ու նկարագրով մեծ չափով ուղղութիւն տուած է անոնց ապագայ գեղագիտական կողմնորոշումներուն: Արշակ Ֆեթվաճեանի դասաւանդութիւններէն յատկապէս կ'օգտուի Վիգէնը, որ հետագային կը դառնայ Ամերիկայի Հայկական գրադարան-թանգարանի հիմնադրման նախաձեռնողն ու եռանդուն կազմակերպիչը եւ ազգային-հայրենասիրական

գանազան ձեռնարկներու հեղինակը: Իսկ Լուսինը, որ կը բախտաւորուի կըքահայր ունենալ Արշակ Ֆեթվաճեանը, ապագային կը դառնայ մասնագետ ճարտարագետ եւ կը մասնագիտանայ միջնադարեան հայկական ճարտարապետութեան, բանդակագործութեան եւ մանրանկարչութեան մէջ:

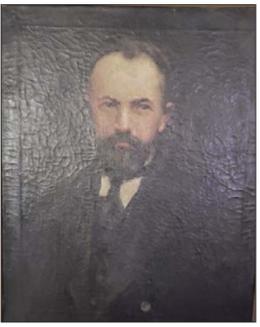
Պոսթըլում ապրած տարիներուն Արշակ Ֆեթվաճեանը երբեմն Հարվըրտի համալսարանի եւ այլ հաստատութիւններու, ինչպէս նաեւ առանձին հայկական կազմակերպութիւններու հրատարակչական սուրճարաններ տուած է հայ արուեստի եւ ճարտարապետութեան մասին: Անոր դասախօսութիւններուն ներկայ գտնուող ամերիկացի արուեստասէրները հիացմունքով բացայայտած են իրենց տպաւորութիւնները հայկական գեղարուեստի նկատմամբ եւ անոնք զարմացած են, որ Եղեռնէն մազապուրծ ազատած, անանձնագիր եւ թշուառութեան եզրին հասած Ամերիկա ապաստանած հայերու նախնիները եղած են այդ բոլորը ստեղծողները:

1925-1930 Պոսթըլումի մէջ Արշակ Ֆեթվաճեան իւղաներկով վրձնած է շիկահեր եւ կապտաշէտ երիտասարդ կիներու եւ աղջիկներու պատկերները, որոնք այսօր պահուած են Հայաստանի Ազգային պատկերասրահի անոր երկերու հաւաքածոյին մէջ:

Մերկ աղջիկ

1929-1931 ան իւղաներկով կատարած է հայ միջնադարեան մշակոյթի նշանաւոր դէմքերու՝ հայկական գիրեր ստեղծող Մեսրոպ Մաշտոցի, կաթողիկոս Սահակ Պարթեւի, պատմաբան Մովսէս Խորենացիի, պատմիչներ Յովհաննէս Օձնեցիի, Ստեփանոս Տարսնեցիի, առակագիր եւ իրաւագետ Միխայիլ Գոշի, փիլիսոփայ, թարգմանիչ, հասարակական, եկեղեցական գործիչ Եզնիկ Կողբացիի, բանաստեղծ Գրիգոր Նարեկացիի եւ այլոց երեսակայական դիմանկարները: Յատկապէս ազդեցիկ է Գրիգոր Նարեկացիի պատկերը: Ֆեթվաճեան նկարած է նաեւ Ամերիկայի մէջ Հայաստանի առաջին հանրապետութեան ղեսպան՝ Արմէն Գարոյի, Քրիստափոր Միքայելեանի, Սիմոն Զաւարթեանի, Ստեփան Զօրեանի (Ռոստոմի) դիմանկարները: Ան նկարիչներուն մէջ եղած է առաջինը՝ պատմական անձերու երեսակայական դիմանկարներու ստեղծողը:

ՌՈՍՏՈՄ

ՔՐԻՍՏՈՒՓՈՐ

ԶԱՎԱՐԵԱՆ

1930-ին մասնակցած է Պոսթըլումի «Սիմֆոնի հոլ»-ի ցուցահանդէսին, ուր ներկայացուած է նաեւ այլ ազգերու արուեստն ու մշակոյթը, եւ կարողացած է ցուցահանդէսին ներկայացնել հայկական ստեղծագործութիւններ: ՏՈՒՆ-տուն շրջելով, իր անձնական պատասխանատուութեամբ, պատմական, ազգային, գեղարուեստական նշանակութիւն ներկայացնող առարկաներ հաւաքած է եւ կազմակերպած է անոնց ցուցադրութիւնը: Ամերիկեան կարգ մը թանգարաններ եւ արուեստի հաստատութիւններ առաջարկած են գնել Ֆեթվաճեանի ստեղծագործութիւնները, սակայն ան մերժած է՝ հաստատելով, որ իր ստեղծագործութիւնները կը պատկանին միայն ու միայն հայ ժողովուրդին:

Արշակ Ֆեթվաճեան իր կեանքի վերջին 25 տարիներուն ապրած է երազելով միայն հայրենիք վերա-

Գրիգոր Նարեկացի

Մովսէս Խորենացի

դառնալու մասին: Ան մէկ անգամ անգամ իր դիմած է Հայաստանի իշխանութեան, որ վերադառնայ Հայաստան, սակայն միշտ մերժուած է: Սակայն հայրենադարձութեան տարիներուն, այլ մտաւորականներու շարքին, ինքն ալ կը հրապարակէ վերադառնալու հայրենիք: Ան կը պատրաստուի միանալու ներգաղթող հայերուն եւ ինք իր ձեռքերով կը գետնէ իր ստեղծագործութիւնները (2000 հատ) սնտուկներու մէջ: Սակայն ան անանկալ կը հիւանդանայ եւ 84

տարեկանին կը մահանայ 7 հոկտեմբեր 1947-ին Միացեալ Նահանգներու Մետֆըլտ քաղաքին մէջ: Իր կտակին համաձայն, իր աճիւնը եւ գեղարուեստական ստեղծագործութիւնները տեղափոխուած են Հայաստան եւ պահուած են Հայաստանի Ազգային պատկերասրահին մէջ: Անոր աճիւնները Երեւանի մէջ ամփոփուած են նկարիչ Սեդրակ Աղաճանեանի աճիւններուն մօտ: Դժբախտաբար այսօր անոր գերեզմանը անյայտ է:

Եզնիկ Կողբացի

Ֆեթվաճեանի ժառանգութիւնը ներկայացնող օրինակներ կը գտնուին Հայաստանի Ազգային պատկերասրահի, որոշ այլ նկարներ Պոսթըլումի «Հայրենիք» թերթի խմբագրատան մէջ, ինչպէս նաեւ Հայաստանի, Ամերիկայի եւ այլ երկիրներու մասնաւոր հաւաքածոներու մէջ:

Եզրափակելով կարելի է կատարել հետեւեալ հաստատումները՝
- 1890-էն սկսեալ Արշակ Ֆեթվաճեան նկարիչի իր տաղանդն ու արուեստագետի իր հմտութիւնը ի սպաս դրած է հայ ժողովուրդի մշակութային հարստութեան ամսահացումին: Գեղանկարներով ու գծանկարներով յաւերժացուած է հայկական ճարտարապետութեան հոյակերտ՝ կանգուն մնացած թէ կիսաւեր կողողները, հայոց ազգային տարազներն ու յուշարձանները: Յատկապէս Անիի աւերակ կողողները սքանչելի արուեստով ու ճշգրտութեամբ պատկերող ջրանկարներու իր շարքով (30 հատ): Ան աննախընթաց նուաճում մը արձանագրած է հայկական արդի նկարչութեան մէջ:

Անի եկեղեցին

- Արշակ Ֆեթվաճեան իր ետեւ ձգած է բազմանիւթ գեղարուեստական ժառանգութիւն մը:
- Ան առաջին հայ նկարիչն է, որ գեղանկարչութեան նիւթ դարձուցած է ճարտարապետական կոթողը:
- Ան նկատուած է «անդրանիկ» հայ ջրանկարիչը:
- Ան կոչուած է՝ Հայ մշակոյթի կոթողներուն եւ ազգային աւանդներուն անգուգական նկարիչը:
- Կատարողական վարպետութեան առումով՝ Ա. Ֆեթվաճեանը, անտարակոյս, ջրանկարի ամենախոշոր վարպետներէն մէկը նկատուած է հայկական կերպարուեստին մէջ:
- Իբրեւ արուեստաբան՝ մամուլի էջերուն մէջ եւ առանձին հատորներով լոյս ընծայած է գեղագիտական մեծաթիւ յօդուածներ եւ հայկական ճարտարապետութեան նուիրուած ուսումնասիրութիւններ ու նկարագրողումներ:
- Անոր ձեռագիր հայ եւ համաշխարհային արուեստի պատմութեան հատորները, իր յուշերու հաւաքածոն եւ 100-է աւելի բանաստեղծութիւնները մնացած են անտիպ:
- Գրած է բազմահատոր երկեր՝ հայկական ճարտարապետութեան պատմութեան մասին:
- Ան որպէս մտաւորական, նկարիչ, պատմաբան, բանաստեղծ, գծագրիչ, արուեստաբան փորձած է փրկել հայ մշակոյթը, արուեստը, արժէքները, հայու անունը եւ իրաւունքները ու փորձած է ներկայացնել այս բոլորը համայն մարդկութեան:
- Չեւաւորած է թատերական ներկայացումներ:
- Կատարած է թատերական ներկայացումներու ուսումնասիրութիւններ:
- Կատարած է արուեստի բնագաւառի մէջ թարգմանական աշխատանք, մասնաւորապէս՝ ֆրանսերէն եւ իտալերէն հայերէնի:
- Գրած է հայ արուեստի, մշակոյթի, ճարտարապետութեան եւ սոր քաղաքաշինութեան իրատպի հարցերու մասին:
- Յատկանշական են իր իրատարակած հետեւեալ երկերը՝

- 1.- «Շրջագայութիւն նկարչաց աշխարհին մէջ», «Հանդէս» ամսօրեայ, 1892 թ. N 1-6, 9-11, 1893 թ. N 3. Տպուած Կիւնսա, Միխայիլեան տպարան:
 - 2.- «Իմ մտքերը», Պոսթըլում, 1941: Այս հատորը վկայութիւնները եղած է իր մտահոգութիւններուն, աշխարհայեացքին, գեղագիտական ճաշակի մասին:
 - 3.- «Les Ruines d Anix», Venice, 1906.
 - 4.- «Հայ գիրքի գեղարուեստը».
- Արշակ Ֆեթվաճեանի մասին լոյս տեսած են հետեւեալ հատորները՝
- 1.- Ա. Տէր Մանուէլեան Պէրյուֆի մէջ 1966-ին հրատարակած է՝ «Նկարիչ Արշակ Ֆեթվաճեան» հատորը:
 - 2.- 2015-ին Երեւանի մէջ լոյս տեսած է «Արշակ Ֆեթվաճեան, 1863-1947, Մշակութային Եղեռնից փրկուած ճարտարապետական մասուկներ» հատորը:
 - 3.- Լեւոն Զուքասըզեան Երեւանի մէջ հրատարակած «Արշակ Ֆեթվաճեան՝ հայ նկարիչը Արեւմուտքի եւ Արեւելքի միջեւ»:
 - 4.- Լեւոն Զուքասըզեան 2011-ին Երեւանի մէջ հրատարակած է «Արշակ Ֆեթվաճեան»՝ հայերէն, անգլերէն եւ ռուսերէն ռալլեզու պատկերազրոյց:
 - 5.- «ՀԱԳ»-ի կողմէ 2015-ին Հայաստանի մէջ հրատարակուած է «Մշակութային Եղեռնից փրկուած ճարտարապետական մասուկներ» ալպովը:
- Արշակ Ֆեթվաճեանի ծննդեան 150-ամեակին առթիւ Հայաստանի Հանրապետութեան կողմէ հրատարակուած են որոշմաթուղթերու շարք մը՝ օգտագործելով Արշակ Ֆեթվաճեանի եւ անոր ստեղծագործութիւններուն նկարները:

ԲԺԵԿ ԿԱՐՊԻՍ ԳԱՐՊՈՅԵԱՆ

Մտնելով, 25 մայիս 2020

ԱՅՍ ԷՉԸ ԿԸ ՀՈՎԱՆԱԻՈՐԷ՝

YESSAYAN DEVELOPMENTS

1920-Ի ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՆԿԱՄՆԵՐՈՒՆ ԶԳԵՍՆԵՐԸ ԵՒ ՄՆՈՒՆԳԸ

Դուրսն Դարբինեան (1883-1968) Ախալքալաք ծնած, 337 անդամ եւ Դաշնակցութեան հիմնադիր սերունդին գործակից, բուն անունով՝ Արտաշէս Զիլինգարեան, որ 10 յունուար 1920-ին շուրջ 4 ամիս Զայաստանի Զանրապետութեան արդարադատութեան նախարար եղած է, ռուսերէնի փոխարէն հայացնելով նախարարութեան հետ՝ օրէնսգիրքերը, դատական իշխանութիւնը եւ լեզուն: Նախապէս խմբագիր՝ Դոկտոր «Ազատամարտ»-ին, Պաքուի «Արեւ»-ին, ապա՝ «Գործ»-ին, Երեւանի «Յառաջ»-ին եւ վերջապէս Միացեալ Նահանգներու «Չայթնիք» օրաթերթին՝ 1 ապրիլ 1922-էն մինչեւ մահ 14 յունիս 1968:

րու վարչապետ Ալեքսանտր Խատիսեանի հետ: Երբ Խատիսեան եկաւ, անոր ուշադրութեան յանձնեցինք մեզ գեղեցնող հարցը: Սակայն, անոր պատասխանը քաջալերական չէր: Նախ՝ ելաւ տեղէն, դարձուց իր կոնակը մեր կողմը, ցոյց տուաւ նոյնպէս մաշած տարաւոր եւ ըսաւ. - Սիրելիք, ես եւս ձեզանց աւելի լաւ վիճակի մէջ չեմ: Բայց չեմ կարծում, որ մենք այժմ կարող ենք ձեռք բերել նոր հազուստներ: Դրամ չունենք դրա համար, որ արտասահմանից կերպաս բերենք եւ կարել տանք: Իսկ պետական մեր թղթադրամներով այդ չենք կարող անել: Մեզ ու-

Արամ Մանուկեանի մաշած շապիկը

Կառավարութեան միակ պաշտօնական զգեստը, 337 թանգարան, Երեւան (2)

իր հիւանալի պարզութեամբ գրած «Երկեր» կեանքիս գրքէն», 704 էջ Ա. հատորէն (1) ստորեւ կը ներկայացնեն էջ 488-էն 490: Դարբինեան կը գրէ.

«Մոսկուայի գերութենէն ազատուելէ ետք, երբ Երեւան հասայ, վրայի մաշած հագուստէն զատ ես ուրիշ բան չունիի: Ինչ որ ունիի Մոսկուայի մէջ, փախուստի ճանապարհին փոխանակած էի ուտելիքով: Եւ այժմ Երեւանի մէջ, եթէ դրամ իսկ ունենայի, նոր հագուստ չէի կրնար գնել: Ստիպուած էի գոհանալ եղածով, որ, սակայն, վայել չէր ո՛չ միայն կառավարութեան մէկ անդամին, այլեւ պետական ռեւէ պաշտօնեայի:

Դժբախտութիւնն այն էր, որ միայն ես չէի այդ աննախանձելի վիճակին մէջ: Մեր կառավարութեան միւս անդամները եւս կը պտտիին աւելի կամ պակաս չափով մաշած հագուստներով, իսկ ոմանք, ինչպէս ես, ուրիշ որեւէ զգեստ չունիի հագնելու գէթ օտար կարեւոր հիւրերու ընդունելութեանց ժամանակ:

Օր մը, կը յիշեմ, Անգլիոյ կովկասեան ներկայացուցիչը՝ Ուորտորփ Թիֆլիսէն պիտի գար Երեւան: Զաղաքական հասկընալի նկատումներով որոշած էինք սովոր-

րիշ բան չի մտում, բայց դիմանալ, մինչեւ որ աւելի լաւ պայմաններ ստեղծուեն:

Ուտելիքի տեսակետով ալ նախանձելի չէր կացութիւնը: Եւ այս՝ մանաւանդ անոնց համար, որոնք նոր կու գային Զայաստանի մայրաքաղաքը կամ ընտանիք չունէին եւ ստիպուած էին դուրսը ճաշել:

Քանի մը ամիս շարունակ, երբ կինս դեռ ստիպուած էր Թիֆլիս մնալ, ես եւս հարկադրուած էի դուրսը ճաշել: Բայց այդ կապուած էր որոշ անպատեհութեանց:

Նախ՝ կերակուրները ո՛չ որակով եւ ո՛չ իսկ քանակով գոհացուցիչ էին: Յետոյ՝ «Օրիանտ» հիւրանոցի ճաշարանը, քաղաքին մէջ գրեթէ միակը, գէթ լաւագոյնը, որոշ ժամերու միայն ճաշ կու տար եւ, եթէ ուշանայիր ոչինչ կը ստանայիր: Ծիծռ է, կար նաեւ ուրիշ կաթնատուն-ճաշարանի նման բան մը, որ որոշ ժամեր չունէր, բայց հոն ալ յաճախ շատ քիչ բան կը գտնէիր:

Կը յիշեմ, օր մը, երբ կառավարութեան ցերեկուան նիստը սովորականէն շատ ուշ վերջացաւ, Արշակ Յամալեան (հարդրականութեան եւ ճանապարհներու նախարար), որուն ընտանիքը նոյնպէս Թիֆլիս էր, մտտեցաւ ինծի՝ ըսելով.

- Գիտեմ, որ դու ել իմ հալին ես: Միասին

«Կրանտ» պանդոկը

րականէն աւելի լաւ ընդունելութիւն մը ընել անոր: Ուստի՝ կառավարութեան ամբողջ կազմով կայարան գացինք զայն դիմաւորելու:

Կայարանի տախտակամածին վրայ, մեր մաշած հագուստները կը փայլէին արեւու ճառագայթներուն տակ: Իմ հագուստիս մանաւանդ մէկ կողմը բոլորովին աններկայանալի էր: Կ'ամչնայի այնքան, որ երբ (վարչապետ) Խատիսեան կը ներկայացնէր մեզ Ուորտորփին, աշխատեցայ կանգնել այնպէս, որ այդ կողմը աչքին չգարներ:

Առհասարակ, երբ օտար պետութեանց ներկայացուցիչներուն ի պատիւ ճաշկերոյթներ կու տայինք կամ անոնց հետ ժողովներ կ'ունենայինք, նոյն տառապանքին կ'ենթարկուէինք աւելի կամ նուազ չափով: Բնականաբար, կը մտահոգուէինք, որ հիւրերուն վրայ կրնար շատ անսպասու տպաւորութիւն ձգել մեր երեւոյթը, որովհետեւ դժուար թէ անոնք հասկնային մեր վիճակը:

Օր մը, երբ գացի մեր կառավարութեան հերթական նիստին, դեռ երկու թէ երեք նախարարներ միայն եկած էին: Միւսներուն գալէն առաջ, խօսք բացի մեր մաշած հագուստներուն մասին եւ ըսի, թէ անհրաժեշտ էր միջոց մը գտնել՝ նոր հագուստներ ձեռք բերելու համար:

Ներկայ եղողներէն Նիկոլ Աղբալեան ու Աբրահամ Գիւլիանոսեանը, որոնք հագուստները իմ հագուստներէն աւելի լաւ վիճակի մէջ չէին, համաձայնեցան հետս: Եւ որոշեցինք այդ մասին խօսիլ այն օրե-

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԲԾԱՒՈՐ ՏԻՖԻ ՀԱՄԱՃԱՐԱԿԸ

Սարգարապատի, Բաշ Ապարանի եւ Դարաքիլիսէի կենաց մահու հերոսամարտերէն եւ թրջական ներխուժող բանակներու կասեցումէն ետք, Զայոց Ազգային խորհուրդը 28 մայիս 1918-ին Թիֆլիսի մէջ Զայաստանի անկախութիւնը հռչակեց:

Նորաստեղծ փոքրիկ հանրապետութեան անդրանիկ կառավարութեան կազմը հրապարակուեցաւ 24 յուլիս 1918-ին: Վարչապետ՝ Յովհաննէս Զաչազ-նունի, արտաքին գործոց նախարար՝ Ալեքսանտր Խատիսեան, ներքին գործոց նախարար՝ Արամ Մանուկեան:

Երկիրը լեցուն էր Արեւմտեան Զայաստանէն, Յեղափոխութենէն ճորդարած շուրջ 450 հազար գաղթականներով, որոնք փողոցներու եւ անբնակ տուններու մէջ կամ թուփերու տակ տեղաւորուած էին: Սարսափելի էր յատկապէս որբերուն վիճակը:

Քառասնիկ վիճակ էր. համատարած սով, եւ ծայր առաւ քղերայի համաճարակը:

Օգոստոս 21-ին Զայաստան յայտարարուեցաւ քղերայի կողմէ վտանգուած երկիր:

Զապաճեցող պատրաստուած հիւանդանոցները անզօր էին դարձան հասցնելու: Դեղ չկար, սնունդ չկար, սպիտակեղէն չկար:

Սովին եւ համաճարակին հետ, խախտած էր ապահովութիւնը: Դասալիք գիւտուրներ, ապրուստի միջոց չունեցող գաղթականներ ու տեղացիներ, խումբերով կամ անհատ-անհատ, կը յարձակէին ճամբորդներու վրայ, կը թալանէին տուններ եւ կը խանգարէին անդորրութիւնը:

Մինչեւ հոկտեմբեր վերջացաւ հացի պաշարը: Դուրսէն ոչինչ կու գար: Սովը առեւելի համեմատութիւններ ստացաւ, իսկ քղերան բազմաթիւ կեանքեր խլեց:

Աշնան քղերան յարթահարուեցաւ եւ ներքին գործոց նախարար Արամ Մանուկեան 31 հոկտեմբեր 1918-ին լուծեց քղերայի դեմ պայքարող կառավարական գլխաւոր կոմիտէն:

«31 հոկտեմբերի, 1918 թ.

Ս. Թ. Նոյեմբերի 1-ից Զայաստանի Զանրապետութեան տերիտորիայի վրայ խղերայի համաճարակը վերջանալու պատճառով խղերայի դեմ կռուող բոլոր կազմակերպու-

թիւները, ի թիւս սոցա եւ գլխաւոր կոմիտէն, համարել լուծարուած:

Ներքին գործերի միւստր Արամ Մանուկեան:

Առաջին Աշխարհամարտի աւարտին, Օսմանեան կայսրութիւնը, պարտուած դուրս գալով, յաղթական դաշնակիցներուն հետ 30 հոկտեմբեր 1918-ին Մուտրոսի մէջ զինադադար կնքեց:

Նոյեմբերին թրջական գրաւող զօրքերը քաշուեցան Դարաքիլիսէն եւ Ալեքսանդրապոլէն:

Թրջական զօրքերը հազիւ հեռացած, ծայր տուաւ բծաւոր տիֆի համաճարակը: Զամաճարակի տարածման պատճառներէն մեկը գաղթականներու կուտակումներն էին:

Կառավարութիւնը գաղթականները թուրքերէն հեռացած շրջաններուն մէջ տեղաւորելու համար ջանք չէր խնայեր, սակայն միշտ չէր յաջողեր: Կարգ մը շրջաններու մէջ բախումները կը շարունակուէին, իսկ փակ ճանապարհները կը յետաձգէին գաղթականներուն վերադարձը:

Ցուրտը, բուք ու բորանը, սովը եւ համաճարակը դժնդակ պայմաններ ստեղծեցին:

ԱՍԳԵՏ ՄԱՆԾԻԿԵԱՆ
Շար.ը՝ էջ 10

WE CONSERVED 55 YEARS OF EXPERIENCE...

we just changed our LOOK

MORE THAN 25 WELL LOCATED
GAS STATIONS ALL OVER LEBANON

FUELING | MINI-MARKET | REPAIRING | ACCESSORIES | PROGRAMS

ՅԱՐՈՒՐ ԶԵՔԻՃԵԱՆ
Շար.ը՝ էջ 9

«ՀԵՐՈՍԸ ԻՆՔԸ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆ Է»

Ազոտ յիշողութիւն մը կ'ալելկոծէ հոգիս, երբ կը փորձեմ վերականգնել Մայիսի ճշգրիտ տարեթիւը...

Օր մը հայրս ակումբէն հեռոյ տուն բերաւ պատկեր մը, զոր ցրուած էին իբրեւ նուէր. հայրս անմիջապէս մեր տան դրան վրայ փակցուց: Անձնատրուութեան մը նկարն էր՝ երիզուած եռագոյնով, վրան ալ գրուած երկու թուական:

Դարձեալ չեմ յիշեր քանի տարեկան էի, բայց ինծի համար ի սկզբանէ նորութիւնները շատ կարեւոր էին: Պահանջուածը արթնութիւնն էր ու հետաքրքրութիւնը...

Կը գնէի նկարը, որ մօտաւորապէս 6 սմ տրամագիծ ունէր: Կ'ուզէի գիտնալ, թէ ո՛վ է այդ նշանաւոր անձը, որ մեր տան նկարներուն պիտի խառնուէր: Անէլիս, ան դռնէն ներս մտնող ու ելլողին «բարեւ» ու «ցտեսութիւն» պիտի ըսէր:

«Անպատճառ նշանաւոր անձ մը ըլլալու է», - կը մտածեի անձայն. «Իսկ եթէ սուրբ ըլլայ, պէտք է անպատճառ արթնքի քանի մը տող ալ գրուած ըլլայ կամ խաչի նշան մը դրուած: Բայց այստեղ կան թուականներ...», - եւ այլ մտածումներով կը մրճահարէի միտքս, իսկ հայեացքս ալ կը մնար «մէկու մը նմանցնելու» թնձուկին վրայ:

Դժբիս արտայայտութիւնը կարծեմ մատնած ըլլալու է մտահոգութիւնս, երբ լսեցի հայրս արտասանեց անուն ու մակնունց մը՝ «Արամ Մանուկեան»: Այլեւս ինծի կը մնար «բացայայտել» մնացեալը...

Գումարուող ամիսներուն ու տարիներուն հետ, ինծիպէսներուն համար հետզհետէ սկսան «պայծառանալ» պատմական դրուագներուն ու անցեալի քաջարի հերոսներուն սիրագործութիւնները, պատմութեան ու գրականութեան մատուցածները ընդարձակ հորիզոն մը բացին մեր դիմաց:

«Շնորհիւ մեկ բան միայն կը մնար մեզի համար. կամ անձնատրու ըլլալ եւ թողոյ որ խողիտըն մեզ իբրեւ ոչխար, կամ մեռնիլ գէն ի ձեռնի կռուելով: Այս վերջինը նախընտրեցինք...», - կը նշէր Արամ, որ ձեռնամուխ եղած էր 1915-ի արհիւլեան ինքնապաշտպանութեան կազմակերպման, երբ պարզուած էր, որ խաղաղ միջոցներով անհնար պիտի ըլլար կանխել ջարդերը:

Կը կարողայի Արամին տողերը եւ հպարտութեւն աւելի գերադաս ունէր մը գրահատուած կը զգայի: Կը պատկերացնէի զինք իր կողջ ուղղած ժամանակ, բառերուն վրայ տեղադրած «տիքդարձական» իր շեշտն ու երանգը՝ «Յոյց տալու աշխարհին, որ հայը ազատ անկախ ապրելու իրաւունք ունի: Այժմ կամ երբեք»:

Կը մղուէր կեանքի ու մահուան կռիւ վայրագ բարբարոսներու դէմ, այս հրամայականէն մեկնած Աղբաւեան կը գրէ. «Հայը պէտք է եւ պետականութիւն կառուցէր իր կիսաւեր հայրենիքում, եւ սովահար բազմութիւններ կերակրէր, եւ ժողովուրդ ու հայրենիք պաշտպանէր թուրքի դէմ, որ գալիս էր հարակից եւ թաթարի դէմ, որ խլրտում էր երկրի մէջ եւ թիկունքում»: Աղբաւեան կը ներկայացնէ նաեւ այն միտքը, որ օրհասական տարիներուն, հերոսական վճռակալութեամբ հայը տեղ կանգնեցաւ իր հայրենիքին եւ իր անվերջ հոգիով կրցաւ աւերակներու եւ սովի մէջէն նոր Հայաստան մը ստեղծել:

Միւս կողմէ, հայ գրականութեան վարպետ Յակոբ Օշական կը գրէ. «Մեր ժողովուրդը պէտք է արժանի ըլլայ բոլոր այն տղոց, որոնք գիտցան իրենց առնչութիւնը պահել ու պէտք եղած ատեն մահը դրօշել թշնամիին դէմ...»:

Եւ ահա անսովու Արամ Մանուկեանի՝ «... ոչ մի նահանջ ոչ մի զօի վրայ: Նահանջ երեսանից՝ կը նշանակէ խաչ քաշել մեր ամբողջ գործունէութեան եւ մեր ապագայ քաղաքական մուրազներուն վրայ, բոլորի պիտի մնաք եւ մեռնիք», - անյետաձգելի վճիռն, ժողովուրդին մէջ տիրող խուճապը կը փոխարինուի անսխալեղ հոսքով դէպի ռազմաճակատ: Սարդարապատի, Ղարաբաղի սայի ու Բաշ Ապարանի մէջ հայկական կողմերը անցնելով յարձակումի՝ կը ջանախոսեան թրջական գօրքը, եւ յաղթանակի լուրը կ'ոգեւորէ ոչ միայն Հայաստանի մէջ ապրող բնակչութիւնը, այլեւ ողջ հայրենիքը:

Այսօր, երբ Հայաստանի Հանրապետութեան հրապարակին մօտ կանգնած է Մեծն Արամ Մանուկեանի անուանուած շողերով բոցկտացող արձանը, երբ դարաշրջան մը անցած է պանծալի յաղթանակէն, սակայն ներկան կը մնայ կամրջուած անցեալին, ազատ, անկախ ու միացեալ Հայաստանի ծածանող դրօշով տրոփելու հայ ոգին, կամքն ու յարատեւ պայքարը...

ՍԱԼԻԻ ԶԻՒՔԵՏԱՆ-ԹԱՇՇԵԱՆ

ՄԵՐ ԸՆԹԵՐՅՈՂՆԵՐԸ ԿԸ ԳՐԵՆ

ՄԱՅԻՍ 28... ՆՈՐ ԽՈՍՏՈՒՄՆԵՐ, ՆՈՐ ՄԱՐՏԱՀՐԱՒԷՐՆԵՐ

Հայոց պատմութեան էջերը լեցուն են արհաւիրքներով, վերիվայրումներով, ապա՝ խոյանքներով: Կոչենք զայն ճակատագիր, թէ՛ նախախնամութիւն կամ թէ պարզապէս՝ աշխարհաքաղաքական վայրի հետեւանք: Հայոց մը, որուն ճշգրիտ պատմական չունիք, բայց յստակ է, թէ նոյնիսկ ամենէն դաժան պայմաններու տակ հայ ազգը իր ամենի դիմադրողական ուժով կրցած է մարտնչիլ, մաքառիլ ամենէն վայրագ ոտիսին դէմ եւ գոյատեւել աւելի քան 3000 տարի: Մեր ազգի ողջ պատմութիւնը ինքնին պերճախօս վայրուի մըն է այս յօսքերուն:

Կասկածեմ ամբողջովին վեր է, որ հայ ժողովուրդի պատմութեան մէջ Մայիս 28-ի այս փառապանծ թուականը եղած է ամենէն կարեւոր թուականը արդի հայոց պատմութեան էջերուն մէջ: 600 տարի անարգ գերութեան եւ ճակատագրի անողոք հարուածներուն վերջ դնելով, հայ ժողովուրդը միասնակամ եւ միասնական պայքարէ տեղ, կը ձերբազատի իր շրջանէրէն, թուրքին լուծէն եւ անկախութիւն գոռալով կ'իրագործէ ամենապանծալի յաղթանակը՝ ծնունդ տալով Հայաստանի առաջին Հանրապետութեան:

Մայիս 28-ով մենք ճանչցուեցանք իբրեւ ազգ, վերագտանք մեր ինքնութիւնը ու վերակերտեցինք մեր հոգեկան դիմագիծը:

Մայիս 28-ի յաղթանակը ճառագայթեց, իր արեւտ շողերով լուսաւորեց ու ջերմացուց հայկական մտայն երկնակամարը, եւ ի մասնաւորի ան մեզի պարզեցնեց ապագայի ջննադ հեռանկար:

Անկախացած հայրենիքը միջազգային պետութիւններու առջեւ միանգամընդմիշտ դրոշմեց ազատ Հայաստանի սահմանները, որոնք մոռցած էին շատ մը ազգերու կողմէ: Հայը ներկայացաւ իբրեւ պետութիւն, եւ ո՛չ թէ շրջանին մէջ ապրող եւ թափառական ժողովուրդ: Հայրենիքին հանդէպ տառապալոց հայ ժողովուրդի սերը աւիշ եւ աւի՛ն դարձած էին, կը հոսէին իրենց երակներուն մէջ: Անոնք մղեցին զիրենց դէպի պայքար մինչեւ յաղթանակ, դէպի՛ մահ կամ ազատութիւն:

Այսօր, 102 տարեկան տեղ, ի՞նչ են մեր մարտահրաւերները, եւ ի՞նչ պէտք է ըլլան մեր խոստումները, նուիրումը՝ ի յիշատակ եւ ի յարգանս 1918-ի վերեւորներ:

Այսօր վերանկախացած հայրենիքը տակաւին կենսական օրհասական հարցեր ունի: Ան տակաւին պաշարուած է նոյն արհեստը թանկանալով: Անէլի քան երբեք մեր սահմանները վտանգուած են հերթական խախտարարութիւններով: Իմացապաշտ վերլուծումները մեզի կը պարզեն, թէ հայրենիքը գոյութեան կամ ծամանակներ կ'ապրի: Ան պաշարուած է թշնամիներով, որոնք անընդհատ կը ինչեցնեն պատերազմ հրահրող կարգախօսներ:

Մեր բոլորին կեանքի սեւեռակետը եւ գործին առանցքը այժմ պէտք է դառնայ Հայաստանի հզօրացումը, իրապաշտ քաղաքականութիւնը՝ հիմնուած բանական եւ գործնական ազգակներու վրայ, եւ ոչ թէ զգացումի:

Ասիկա պէտք է ընենք, մանաւանդ եթէ նկատի ունենանք, որ քաղաքական ամեն լուծում մերժուած է Պաքոսի կողմէ, որ անընդհատ կը շարունակէ մաշեցնող պատերազմ մեզի հանդէպ, նաեւ լաւապէս գիտակցելով, թէ Ազգայնականի մէջ ներքին սուր պայքար կայ՝ պետութեան եւ թալիշ, լազ ու այլ ցեղախումբերու միջեւ, որոնք անշատում կ'ուզեն կեդրոնական կառավարութեան: Դժբախտ պատերազմի մը պարագային մեզի կը մնայ յառաջանալ մինչեւ Կոմ գետը, որ կը նկատուի Արցախի բնական սահմանը, հրահրելով եւ գրգռելով ներքին պայքարը, որ պիտի յառաջացնէ Ազգայնականի փլուզումը: Այս է միակ վերջնական լուծումը Արցախեան հարցին, երբ բոլոր դիւանազիտական այլ միջոցները ապարդիւն են եւ մեզ անելի առջեւ կը դնեն:

Կայ այլ հիմնական մարտահրաւեր մը, զոր բոլորս պէտք է նկատի առնենք ու զայն մերժենք, այդ ալ 1921-ի մարտին Մոսկուայի «Եղբայրութիւն պայմանագիր»-ն է, որ ապա շարունակուեցաւ հոկտեմբեր 1921-ի «Կարսի պայմանագիր»-ով,

որ ստորագրուեցաւ Մուսթաֆա Զեմալ Աթաթուրքի «Թուրքիոյ ազգային մեծ ժողով»-ին կողմէ, որ ապա եղաւ ներկայիս Թուրքիան, եւ միւս կողմէ Լեւինի համայնավար Ռուսիան, որ ապա եղաւ Խորհրդային Ռուսիա: Այս պայմանագրին հետեւանք եղաւ Կարսի, Արտահանի, Իզմիրի, Սուրմալուի, Անի քաղաքի աւերակներու եւ Արարատի անձնուումը, ջնջելու համար «նուիրումը» պղծելիւններուն կողմէ Զեմալական Թուրքիոյ, ապա Լախիջեանի յանձնումը, «նուիրումը» Ազգայնականի:

Մեր պայմանական հողերը, որոնք ազատագրուած են հայ հերոսներու արեամբ, «իրենք», այսինքն վատ պղծելիները, որոշեցին «նուիրել» թուրքերուն, եւ այս ամէնը առանց որեւէ խորհրդակցութեան Հայաստանի ներկայացուցիչներու հետ: Պայմանագիր մը, որ երբեք վաւերացում չէ ստացած Միացեալ Ազգերու կազմակերպութեան կողմէ, բայց դժբախտաբար նաեւ երբեք չէ մերժուած, հերքուած, ժխտուած վերանկախացած հայրենիքի կառավարութեան կողմէ...

Մայիս 28 թուականը իբրեւ խորհուրդ, իբրեւ ուժ, իբրեւ հաւատք, իբրեւ միտք թանձրացեալ, թանջեղուն, եւ այս ամէնը առանց որեւէ խորհրդակցութեան Հայաստանի ներկայացուցիչներու կողմէ, բայց դժբախտաբար նաեւ երբեք չէ մերժուած, հերքուած, ժխտուած վերանկախացած հայրենիքի կառավարութեան կողմէ...

Մայիս 28 թուականը իբրեւ խորհուրդ, իբրեւ ուժ, իբրեւ հաւատք, իբրեւ միտք թանձրացեալ, թանջեղուն, եւ այս ամէնը առանց որեւէ խորհրդակցութեան Հայաստանի ներկայացուցիչներու կողմէ, բայց դժբախտաբար նաեւ երբեք չէ մերժուած, հերքուած, ժխտուած վերանկախացած հայրենիքի կառավարութեան կողմէ...

ՏՈՔԹ. ՎԱՐԴԵՍ ԱՐՇՈՒՄՆԵԱՆ

1920-Ի ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ...

Շարունակուած 7-րդ էջէն

Ահա կենցաղային այսպիսի համեստ պայմաններու մէջ կը գործէին Հայաստանի Հանրապետութեան «իշխանաւորները», որոնք պարզ քաղաքացիներէն աւելի «փարթամ» ապրելակերպ չունէին, հակառակ անոր որ այդ օրերուն մեծահարուստ քաղաքացիներ կային, որոնք կենցաղը «փարթամ» կարելի էր նկատել: Յոյսով եմ, որ Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան իշխանաւորներուն այս համեստ վարքագիծը օրինակ կը ծառայէ մեր օրերու Հայաստանի իշխանաւորներուն:

22 մայիս 2020

(1) «Երկեր կեանքիս գրքէն», Ռուբեն Դարբինեան, Ա. հատոր, Համագրայինի մատենաշար թիւ 306, հրատարակութեան խմբագիր՝ Պօղոս Սնապեան, Համագրայինի «Վառէ Սէթեան» տպարան, 1972, Պէրոյք, 704 էջ:

(2) [https://hy.wikipedia.org/wiki/Հ._Յ._Ղաշնակ-ցութեան_պատմութեան_թանգարան_հիմնադրում#media/Պատկեր:ՀՀ_պատմութեան_թանգարան-հիմնադրում_\(9\).jpg](https://hy.wikipedia.org/wiki/Հ._Յ._Ղաշնակ-ցութեան_պատմութեան_թանգարան_հիմնադրում#media/Պատկեր:ՀՀ_պատմութեան_թանգարան-հիմնադրում_(9).jpg)

Advertisement for 'ՀԱՆՈՒՐՑ ԳԱՐԱՎԵՕՉԵԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ' (General Health Insurance) featuring a logo with 'NEW YORK' and 'BEIRUT' and various images of medical professionals and patients.

Advertisement for 'JERA Men's Wear' featuring a man in a tuxedo and contact information for 'Bourj Hammoud' with phone number 'Tel: 01 / 256689 - 03 / 666525'.

ՎԿԱՆ ՄԱՅԻՍԻ 28-Ը

Շարունակում Ա. Էջեն

Մի՞թե թուրքերը բոլորից լաւ տեղեակ չէին, որ Արեւմտահայաստանի ազատագրական պայքարի համազգային կուսակցութիւնը ստեղծուել էր Կովկասում, արեւելահայերի կողմից, եւ արեւելահայ յեղափոխական երիտասարդութիւնը նետուել էր արեւմտահայոց ապստամբութիւնների բոցերի մէջ ուս-ուսի կազմակերպելու եւ կռուելու համար, որ 1905 թուականին արեւմտահայ մարտական գործիչներ շտապեցին Կովկաս մասնակցելու հայ-թաթարական ընդհարումներին, 1914 թուականին արեւելահայութիւնը, կամաւորական զնդեր կազմելով, մեկնեց արեւմտահայ արիւնակիցներին փրկելու, իսկ Յեղասպանութիւնից յետոյ արեւմտահայ ֆիտայութեան մնացորդացը, գաղթելով Արեւելահայաստան, մասնակցեց Արեւելահայաստանի մաքրագործմանը, պետականութեան համար մղուող հերոսամարտներին ու թուրք եւ պոլշեկի զաւթիչներից կորուցրած հանրապետութեան սահմանների եւ գոյութեան պաշտպանութեանը: Հայութեան համար հայրենիքը, պայքարն ու ճակատագիրը նոյնական էին եւ դարաւոր թշնամին չէր կարող համոզուած չլինել, որ քանի որդե որդէ տեղ կը շարունակի գոյութիւնը հայ հաւաքականութեան որդէ հատուած՝ պայքարը շարունակուելու է եւ հայկական հարցը չի մեծնելու: Միւս կողմից թէկուզ փոքր, թէկուզ նուազ Հայաստանը բաժանարար պատմել էր իրենցում համաթուրանակաւորութեան յաւակնութիւնների ճանապարհին:

Շնորհիւ 10-12 հազար քառակուսի քիլոմետրի վրայ ստեղծուող երկրի առաջնորդները, պատմական խիստ աննպաստ իրողութիւնների պայմաններում հռչակելով պետութեան ծնունդը, նրա ֆիզիքական սահմանների հարցը թողնելով անորոշ, իրենց յայտարարում էին. «Հայկական գաւառների գերագոյն ու միակ իշխանութիւն»: 1918 թուականի օգոստոսի 1-ին երեւանում, հայոց պառլամենտի՝ Հայաստանի խորհրդի կազմում քննարկելով, Ազգային խորհրդի կողմից իր ելույթի ժամանակ Աւետիք Սահակեանը, ի լուր օտարերկրեայ, այդ թում թուրքական պատուիրակութեան յայտարարեց. «Այո՛, մեր հանրապետութիւնը փոքր է եւ նեղ իր սահմաններով, նա գրկուել է իր ամենագնահատելի երկրամասերից ու չի կարող իր մէջ տեղաւորել ամբողջ ազգաբնակչութիւնը եւ, կարծես թէ, պայմաններ չունի անկախ գոյութեան համար: Բայց եւ կարծում եմ, որ երկրի սահմանները քարացած չեն կարող մնալ միշտ. եւ հաւատում եմ, որ մեր երկրի սահմանները կ'ընդարձակուեն կեանքի երկաթե ուժով...» («Ձանգակ», 4-ը օգոստոսի 1918թ., «Հորիզոն», 9 օգոստոսի, 1918թ.):

Որ այս յայտարարութեան ետեւում կանգնած ազգային առաջնորդները անիրատես երազողներ չէին վկայում 1919 թուականի մայիսի 28-ին ՀՀ կառավարութեան, իսկ աշնանը կառավարող կուսակցութեան կողմից Անկախ եւ Միացեալ Հայաստանի նպատակի հռչակումը, երկու եւ կէս տարիների ընթացքում երկրի փաստացի տարածքը 70.000 քառակուսի քիլոմետրի հասցնելը, իսկ 20 թուականի ամրանը եւ աշնանը սկզբում Սեւրի պայմանագրով, այնուհետեւ Միացեալ Նահանգների կողմից իրաւարար վճար ստորագրմամբ, հասնելու Արեւմտահայաստան տարածքի 90.000 քառակուսի քիլոմետրի վրայ սեփական պետութիւն ստեղծելու իրաւունքին:

Այս նիւթի ամենասկզբում նշուեց, որ Հայաստանի անկախ պետականութեան ստեղծումը նախ եւ առաջ պայմանաւորուած էր մայիսեան յաղթանակներով, իսկ ընդհանրապէս ոչ միայն դրանցով: 19-րդ դարի վերջից Սան Սթեֆանոյի եւ Պերլիի բանակցութիւններով հայկական հարցը լուծում չէր ստացել, սակայն ընդգրկուել էր միջազգային օրակարգեր: 20-րդ դարասկզբում մեծ տերութիւնների ուշադրութեան աւելացումը, Արեւմտահայաստանում արմատական բարեփոխումներ իրականացնելու ծրագիրը, որի վերահսկողութեան նպատակով էլ Առաջին աշխարհամարտի նախօրեակին այստեղ էին գալիս երուպացի երկու կառավարիչները, վկայում են հայութեան դարաւոր իղծերի իրականացմանը տանող գործընթացների մասին: Իսկ այս իղծերի հոգեւոր ու

ֆիզիքական բիրեղացման գործնական ընթացքը սկսուել էր, սրանից էլ առաջ, 19-րդ դարի երկրորդ կեսին՝ ազգային սահմանադրութեան որդեգրման օրերից, հայութեան արեւելեան ու արեւմտեան հատուածների ազգային, հոգեւոր ու մշակութային կեանքի վերագարթման ընթացքի հետ:

Մարդկութեան անցած ճանապարհին նայելով տեսնում ենք, որ ինչ որ անզուսակելի նախախնամութեամբ, որոշակի պատմական պահերի տեղի են ունենում ժողովուրդների ոգեղէն պոռթկումները, հրապարակ են իջնում մտաւոր, գիտութեամբ, քաղաքական ու հասարակական վառ ընդունակութիւններով օժտուած հայրենասուեր սերունդներ, որոնք պատմութիւն են կերտում ծնելով ազգերի, ստեղծելով ու վերստեղծելով պետութիւններ, վերածնութեան ու լուսաւորութեան դարաշրջաններ, որդեգրելով հոգեւոր վարդապետութիւններ, ձեւաւորելով ազգային, հոգեւոր ու քաղաքական ինքնուրոյնութեան կռուաններ: 19-րդ դարի երկրորդ կեսին ասպարէզ իջան իրերայաջորդ սերունդներ, որոնք պետք է նախապատրաստէին հայոց նոր պետականութեան ձեւաւորման անհրաժեշտ նախադրեալները: Բանահաւաքները, պատմագիրները, բանաստեղծները, երգահանները, ճարտարապետները, ազգային-հասարակական ու քաղաքական գործիչները, մտաւորականն ու մարտիկը փշուր-փշուր հաւաքում էին հոգեւոր ու ֆիզիքական Հայաստանը՝ նախապատրաստելով նոր վերածնունդը: Վերածնութեան այդ ալիքն այնքան հզօր էր, որ անգամ թռչչի պահին թեւոր կտրուեց յետոյ էլ պատմութեան բեմի վրայ պիտի մտար հայոց անկախութեանը ձգտող ժողովուրդը:

Գերտերութիւնների մեծ առեւտրի հետեւանքը դարձաւ տրամաբանական սահմանների մէջ՝ հզօր Հայաստանի գաղափարի վիժեցումը, բայց հայ ժողովուրդը երբեք չհաշտուեց իրեն պարտադր-

ւած ճակատագրի հետ: Անգամ խորհրդային դաժան վարչակարգի ժամանակներում, առաջին իսկ հնարաւորութեան դէպքում, ժողովուրդը պոռթկում էր, պահանջելով հայութիւնից խլուած իրաւունքները իր պատմական բնօրրանի նկատմամբ: Այդ նպատակի շուրջ հնարաւոր դարձաւ որպէս մէկ հաւաքականութիւն ձեւաւորել Հայոց դատի պայքարի ունակ սփիւռքահայութիւնը: Պատահականութիւն պետք չէ համարել, այլ տրամաբանական օրինաչափութիւն, որ խորհրդային կայսրութեան թուլացմանը զուգահեռ հայ ժողովուրդը առաջինը դուրս եկաւ միաժամանակ Արցախի ազատագրութեան եւ Հայաստանի անկախացման պայքարի:

Այսօր էլ ակնառու են փորձերը հայութեանը շեղելու իր պատմական շահերի հետապնդումից, հարուածելով ինքնութիւնը պայմանաւորող հոգեկերտուածքին եւ արժէքներին, բայց եթէ հայ ազգը երբեք չհեռանայ իր ինքնութիւնից՝ ազգային պահանջատիրական ձգտումները մնալու են նրա ընթացիկ կեանքի եւ առաջընթացի հիմնական բաղկացուցիչները: Իրերայաջորդ հայ սերունդները դուր մէջ են գտնելու իրենց արժանապատիւ եւս կայացումը եւ ապրելու նպատակը: Պատահական չէ, որ Արցախ նահատակութեան մեկնեց մի սերունդ, որից թացցուել էր Արցախի պատմութիւնը, որի շատ ներկայացուցիչներ նախապէս գրեթէ ոչինչ չգիտէր հայոց հայրենիքի այս հատուածի մասին:

Յեղասպանութիւնը հայոց կենսագրութեան մէջ երբեք տեղի ունեցած ամենաողորմական իրադարձութիւնն էր, բայց հայութիւնն իր պատմութիւնը շարունակեց ոչ թէ 15, այլ 18 թուականի ճամբաբաժանից: Եւ որքան էլ, որ ներսից ու դրսից փորձեն շեղել, դանդաղեցնել կամ կասեցնել բնականոն զարգացման ընթացքը, ուժերի կուտակման շրջանից յետոյ, հայութիւնը պետք է իրականացնի իր նոր վերածնունդի առաքելութիւնը: Վկան՝ Մայիսի 28-ը:

TRANSPARENCY EVERYTHING YOU WOULD EXPECT FROM US

EMIRATES LEBANON BANK
بنك الإمارات و لبنان

Main Branch - Tabaris Tel: + 961 1 216 140	Hamra Branch Tel: + 961 1 353 672	Dora Branch Tel: + 961 1 240 818	Jounieh Branch Tel: + 961 9 912 151	Saida Branch Tel: + 961 7 720 900	contact@elbank.com.lb www.elbank.com.lb
---	--------------------------------------	-------------------------------------	--	--------------------------------------	--

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՐՈՍԻ . . .

Շարունակում 3-րդ էջէն

Մերօրեայ հայ ֆետայի-ազատամարտիկը վերանուածեց իր Մամիկոնեանի հոգեաշխարհը եւ աշխարհին ցոյց տուաւ հայոց բազուկի անսասանելիութիւնը:

Այսօր, ներազգային կեանքը՝ ի Հայաստան եւ Արցախի հանրապետութիւն, կ'ապրի որոշակի խարխափումի պահեր: Հայ քաղաքական միտքը կ'անցնի բարդ ճանապարհէ, հայութեան ծոցէն ներս սողնկած են խլուրդներ՝ աղանդներու շաբախն տակ, եւ կը փորձեն ազգը պառակտել: Հայոց պետական համակարգի ոլորտները թափանցելու արտաքին հոսանքներ տակաւ կ'աշխուժանան ու աներներ կը գործեն: Այլամերժութեան եւ ատելութեան մթնոլորտը կը քաշլեւորի, նիւթական ներդրումի սայլակներ կը հրամցուին՝ պէս-պէս ծրագիրներու շղարշին տակ, ժողովուրդի կամքը թուլացնելու ու գիտակցութիւնը մթազնելու բարբառանքներ կլանած են հայոց աշխարհը, իսկ մեծագոյն բացական կը նկատուի իրարհասկացողութիւնն ու հայրենիք պահպանելու ռազմաքաղաքական հմտութիւնը:

Ու այս ընկերային, տնտեսական, առողջապահական թէ քաղաքական խաժամուժին մէջ ազգային հերոսի կերպարը յարձակման կ'ենթարկուի ամէն օր ու ամէն առիթի, մե'րթ այլասեռածներու (արուամուլ), մե'րթ պատեհապաշտներու ու մե'րթ տկուր ու տխրեղ քաղաքական գործիչներու կողմէ:

Ցաւ ի սիրտ, պետութիւնը բաղկացնող տարրեր գերծ չեն կաշառակերութենէ, հաճոյախօսութենէ, ամբոխային տրամաբանութենէ, սեւաթոյր բնագոյներէ, շատ ու շատ ախտերէ ու բարդոյթներէ:

Արդ, հայութիւնը իր պետականութեան կարգ ու սարքով, կը դիմագրաւէ իր լինելութեան ամէնէն դառն ժամանակները: Մայիսեան փառահեղ յաղթանակները կերտուեցան սերունդներու արեամբ եւ անմնացորդ նուիրումով: Հայը ստեղծեց իր ազգային հերոսի կերպարը եւ նորահաս սերունդներուն ժառանգեց ամենաթանկը՝ սեփական հողի վրայ կերտելու հայոց պետութիւնը:

Ազգակերտ սերունդներու հոգեմտային աշխարհը կը սնուցուի բացառապէս ազգային հերոսի տիպարին ընդմէջէն:

24 մայիս 2020